

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ТУРЧАК ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342. 724(=811.162.2) «1918/1939»

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО СТАНОВИЩА ТА
СУСПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ (1918–1939 рр.)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія»,
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

Скрипнюк Олександр Васильович,

Національна академія правових наук України,

керівник управління по зв'язках з органами державної влади та міжнародними організаціями

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Яцишин Михайло Михайлович,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

проректор з наукової роботи, завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

доктор юридичних наук, професор

Гіда Євген Олександрович,

Національна академія управління,

проректор зі стратегічного розвитку та міжнародних зв'язків;

доктор юридичних наук, професор

Бойко Ігор Йосипович,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових вчень

Захист відбудеться «28» січня 2016 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

Автореферат розісланий «25» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.О. Короед

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із важливих завдань сучасної юридичної науки є поглиблене вивчення правової спадщини українського народу на усіх етапах його розвитку. Особливий інтерес викликає дослідження правових засад становища та діяльності українців Польщі, які у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.) опинилися у її складі в результаті геополітичних змін, що наступили після Першої світової війни.

В історико-правовій науці відсутнє комплексне дослідження проблеми, яке б виходило із засад фундаментального вивчення державно-правових та самоврядних інститутів в контексті реалізації українцями своїх національно-організаційних та національно-державних устремлінь та політики щодо них у новоутвореній державі, правового регулювання усіх сфер національного життя протягом усього міжвоєнного часу.

Актуальність дослідження обумовлюється також і тим, що українці опинилися у складі Польщі внаслідок воєнних дій і переділу повоєнних територій, а тому польську владу розглядали як окупаційну та тимчасову. Згодом негативне ставлення українців до Другої Речі Посполитої підкріпилося дискримінаційною щодо них державною політикою. Водночас, новоутворена Польща була з одного боку авторитарною державою, а з іншого – парламентською і плюралістичною за партійним представництвом. Такий державний статус Другої Речі Посполитої надавав українцям можливості легітимним чином виборювати та захищати права.

Українська спільнота, яка перебувала у складі Польської держави, була неоднорідною і вирізнялася за рівнем національної свідомості, культурним станом, релігійною приналежністю. У політичних середовищах українців Галичини вже склався національно-державницький ідеал творення національної Української Держави. Однак, на Волині, Поліссі, Холмщині, Підляшші національний рух не набрав ще досконалих організаційних форм і рівень національної, політичної і правової свідомості українців був значно нижчим, ніж у галичан; лише в часи Української революції та після неї національно-державницький рух у цих регіонах певним чином пожвавився.

Особливо гостро українське питання постало у східних воєводствах Польщі, де домінувало українське населення, зберігалась етнічна та правова ідентичність, діяли українські національні політичні партії та громадські товариства.

Стан вивчення правового регулювання національного становища та політично-правової діяльності українців у Польщі дає підстави виділити три групи джерел. По-перше, це дослідження вітчизняних юристів, в яких порушуються питання конституційного розвитку Польської республіки та її суспільства, національно-державного будівництва, діяльності судових органів, прокуратури, місцевого самоуправління та ін. (В. Кіселичник, О. Липитчук, О. Паславська, О. Юхимюк, І. Шевчук, О. Онишко, Л. Присташ, С. Кобринська, І. Лісна та ін.). По-друге, це роботи істориків права та суміжних галузей, які досліджують питання організації суспільно-політичного та правових засад економічної

діяльності українців у Польщі, їх участь у законодавчих органах держави, діяльність українських партій та організацій (І. Білас, І. Васюта, І. Гаврилів, М. Гетьманчук, Р. Давидюк, Л. Зашкільняк, В. Комар, Ю. Крамар, О. Красівський, М. Кугутяк, С. Кульчицький, М. Кучерепа, М. Литвин, С. Макарчук, Ю. Сливка, І. Соляр, О. Сухий та ін.). По-третє, це дослідження польських вчених-юристів, які досліджують конституційний процес та конституційне законодавство, діяльність Сейму і Сенату, устрій держави, роботу судових органів та ін. (А. Айненкель, Ю. Бардах, М. Кальяс, Р. Лашевський, Т. Мацієвський, С. Сальмонович і ін.).

Однак, комплексного дослідження проблема правового регулювання становища та суспільної діяльності українців у Польщі в 1918 – 1939 рр. ще не набула. Відсутність ґрунтовних наукових розробок проблеми зумовила вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане на кафедрі теорії та історії держави і права Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», відповідно до «Переліку пріоритетних тематичних напрямків наукових досліджень і розробок вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та наукових установ Міністерства освіти і науки на 2012-2015 роки та у рамках теми «Історія, теорія та практика вітчизняного та зарубіжного конституціоналізму» (державний реєстраційний номер 01124007515).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на основі вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової історико-правової літератури, законодавчих актів та інших нормативних документів Польщі 1918 – 1939 рр., архівних комплексів Львова, Варшави та ін. міст здійснити комплексне дослідження правового регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у міжвоєнний період, виробити науково-обґрунтовані пропозиції щодо використання історико-правового досвіду проблеми для підвищення ефективності сучасного законодавства і практики у сфері правового регулювання національного питання та проблем національних меншин.

Відповідно до цього у дисертації зосереджено увагу на виконанні таких *задач*:

– визначити основи, зміст та еволюцію правового регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Другій Речі Посполитій;

– дослідити державне регулювання етнонаціональних процесів у Польщі в другій половині 1920-их – 1930-их рр.;

– здійснити комплексний аналіз конституційного законодавства Польської Республіки щодо основ національної політики та правового становища національних меншин;

– охарактеризувати засади державного ладу та його функціонування у сфері правового регулювання діяльності національних меншин за Малою конституцією 1919 р. та Березневою конституцією 1921 р.;

– здійснити аналіз еволюції правового становища українців в процесі модернізації польського суспільства в другій половині 1920-их – на початку 1930-их рр.) та після прийняття Квітневої конституції 1935 р.;

– з’ясувати зміст діяльності польських урядів щодо української проблеми в державі на протязі усього міжвоєнного часу;

– узагальнити правове регулювання діяльності національних меншин польськими урядами відповідно до певних етапів економічного та суспільно-політичного розвитку держави: 1) у період становлення польської державності; 2) в час «санації» («оздоровлення»); 3) в передвоєнний період;

– з’ясувати наслідки реалізації програми «пацифікації» для польсько-українських відносин;

– дослідити специфіку діяльності українських депутатів у законодавчих органах Польської держави – Сеймі та Сенаті і визначити завдання й програмні вимоги національного представництва;

– здійснити характеристику особливостей правової діяльності українців у політичному житті Польської держави, ставлення українських політичних сил, до державної влади, її інститутів;

– визначити місце, особливості діяльності українських політичних партій в політичній системі Польської держави;

– узагальнити історико-правовий досвід правового регулювання діяльності національних меншин, функціонуванні державних та самоврядних інститутів міжвоєнної Польщі з метою вироблення рекомендацій щодо здійснення національної політики сучасної української держави.

Об’єктом дослідження є польська національна політика, конституційне законодавство та урядова діяльність щодо правового становища українців в Другій Речі Посполитій, їх участі в законодавчих органах держави, суспільно-політичному, громадському та господарському житті.

Предмет дослідження – правове регулювання етнопольського становища та суспільної діяльності українців у Польській державі в 1918 –1939 рр.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають загальнонаукові й спеціально-наукові методи, які відповідають меті та завданням дослідження. Методологія дослідження задекларованої проблеми визначена її специфікою та відповідає завданням історико-правового пізнання, зокрема, виокремлення і теоретичного осмислення предмета та об’єкта дослідження, методів та логіки дослідницького пошуку, а також структуруванню отриманих знань відповідно до сучасної наукової та суспільно-політичної значущості.

В ході дослідження автор використовував традиційні методи історико-правових досліджень: історико-правовий, предметно-хронологічний, системно-структурний, аналітичний, ретроспективний та ін.

Формально-юридичний метод застосовувався для здійснення аналізу польського законодавства у сфері регулювання проблем національних меншин (підрозділи 3.1; 3.2; 3.3); компаративістський метод використаний для

співставлення еволюції змісту діяльності польських урядів щодо здійснення національної політики в державі (підрозділи 4.1; 4.2; 4.3; 4.4) та регулювання національної проблеми у польському законодавстві: Мала конституція 1919 р., Березнева конституція 1921 р., Конституційна «новеля» 1926 р., Квітнева конституція 1935 р. (підрозділи 3.1; 3.2; 3.3); герменевтичний метод було використано під час аналізу нормативних джерел (підрозділи 1.1; 1.2; 1.3).

У роботі широко використані загальнонаукові методи. Зокрема, поєднання методів індукції і дедукції сприяло визначенню об'єкта і предмета дослідження. Концептуалізація понять цілісної системи державного регулювання національних відносин здійснена при допомозі логічно-юридичного методу, а метод семантичного аналізу застосовувався для з'ясування змісту понять: «національна асиміляція», «інкорпорація», «державна асиміляція», «санація», політика «прометеїзму» тощо (підрозділи 2.2; 2.3; 5.1; 5.2; 6.1; 6.2).

Історіографічний метод використано для проведення аналізу джерельної бази та історичних джерел дослідження національної політики держави (підрозділи 1.1; 1.2).

Структурно-функціональний метод застосовувався для аналізу зв'язку нормативно-правової бази у сфері національних меншин та його практичної реалізації (підрозділи 4.1; 4.2; 4.3; 4.4).

У дисертаційному дослідженні застосовувався також метод верифікації, для з'ясування практичного застосування національної політики держави із законодавством міжвоєнної Польщі (підрозділи 6.1; 6.2; 6.3) та реалізацією національної політики урядовими структурами й місцевою адміністрацією (підрозділи 5.1; 5.2; 5.3).

У роботі поєднувалися історичний, гносеологічний та аксіологічний аналіз правового регулювання національної політики Другої Речі Посполитої (розділи 1; 2). Міждисциплінарний підхід був спрямований на вивчення правових основ національної політики польських урядів (розділ 4), а комплексний характер наукового пошуку визначив історико-правову модель вирішення національної проблеми у Польщі (розділи 5; 6).

Теоретичною основою дослідження стали положення, які містяться у роботах провідних вітчизняних та зарубіжних представників історико-правової науки, теоретиків права, істориків.

Вивчення українського питання в Польщі у міжвоєнний час опиралося на теоретико-методологічні підходи, вироблені у сучасній правовій науці (В. Галуцько, Д. Журавльов, В. Ковальчук, В. Конопльов, О. Копан, В. Макарчук, В. Олефір, М. Пихтін, О. Скрипнюк та ін.), історико-теоретичні засади щодо джерел права, змісту і принципів формування та еволюції органів влади, національної філософії права, вироблення теоретичних основ громадянських прав та загальнолюдських стандартів прав людини в контексті ідей правової держави і ін. (В. Бебик, І. Бойко, Є. Гіда, Р. Гринюк, С. Гусарев, Г. Лаврик, О. Мурашин, Н. Пархоменко, О. Рогач, Д. Севрюков, С. Сливка, Ю. Фрицький, М. Яцишин та ін.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1918 – 1939 рр. – час існування Польської держави (Другої Речі Посполитої): від її відновлення у 1918 р. (після поділів Речі Посполитої в останній третині XVIII ст.) до початку Другої світової війни у вересні 1939 р., коли держава припинила своє існування в результаті її окупації Німеччиною та Радянським Союзом.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину (сучасні Львівська, Івано-Франківська, центральна і південна частина Тернопільської областей) та Західну Волинь (сучасні Волинська, Рівненська області та північна частина Тернопільської області). В українській традиції ці землі отримали назву «Західна Україна», в польській – «східні воєводства». Автор дотримується етнімічних традицій української історіографії.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим у вітчизняній історико-правовій науці комплексним дослідженням правового регулювання етніонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі в 1918–1939 рр.

Автор обґрунтував нові концептуальні положення і висновки, котрі виносяться на захист, а саме:

у перше:

– встановлено етапи формування етніонаціональної політики Польської держави та визначено її концептуальні доктринальні правові положення у сфері державного регулювання політики щодо національних меншин упродовж усього міжвоєнного часу;

– систематизовано нормативно-правову базу регулювання прав національних меншин у Польській державі, зокрема, акцентовано увагу на формуванні правових засад діяльності українців. Доведено, що питанню правового захисту прав національних меншин приділялося недостатньо уваги, виходячи з аналізу цих положень: Малої конституції 1919 р., Березневої конституції 1921 р., Конституційної «новелі» 1926 р., Квітневої конституції 1935 р.;

– доведено, що Березнева конституція 1921 року виступала своєрідним «договірним компромісом» між представниками національних меншин та домінуючим населенням Польської держави; яка забезпечувала право делегувати представників національних меншин до Сейму і Сенату та встановлювала парламентську форму правління. Натомість, Квітнева конституція 1935 року запроваджувала президентську форму правління і дискримінувала права національних меншин, зокрема в частині виборчого права;

– виокремлено механізми захисту прав національних меншин у Польській державі: 1) механізм судового захисту (Конституцією 1921 року гарантовано право на переклад судового процесу мовою національної меншини); 2) механізм адміністративного захисту, який полягав у функціонуванні при Уряді Польської держави Комітету з національних меншин (діяв до 1935 року); 3) механізм конституційної охорони прав національних меншин, спрямований на встановлення конституційних гарантій діяльності національних меншин;

4) механізм міжнародного захисту, який забезпечував звернення українців Польщі та в еміграції до Комітету в справах національностей Ліги Націй);

– встановлено зв'язок між особливостями розв'язання реалізації української національної проблеми та діяльністю урядових кабінетів, зростання відчуження та протистояння між польською українськими громадами;

– доведено, що Мовний шкільний закон «Lex Grabski» 1924 року забезпечував правову основу утравізму (двомовності) на територіях етнічних меншин, зокрема в східних воєводствах держави;

– доведено, що локальним нормативно-правовим актом «Волинською програмою» воєводи Г. Юзевського забезпечувалася реалізація прав та свобод національних менших, зокрема, гарантії їх права на участь у виборах до місцевих органів, створення товариств, організацій та вільного здійснення прав та свобод людини та громадянина. Однак українцям Східної Галичини не забезпечувалась на практиці реалізація права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, створення організацій, свободи преси у міжвоєнний період;

– аргументовано, що діяльність українських депутатів у законодавчих органах Польської держави – Сеймі та Сенаті була спрямована на досягнення «національно-територіальної автономії» українців у Польщі, визначалася як особливостями функціонування політичної системи у державі, так і зовнішньополітичною підтримкою українського питання урядами європейських держав та міжнародними організаціями;

– встановлено еволюцію українських політичних партій і організацій у ставленні до Польської держави: від повного визнання окупаційного характеру влади (1918–1923 рр.), до вироблення тактики співіснування та нормалізації стосунків з польською адміністрацією у середині 1930-их рр.;

– розкрито модель здійснення національної політики у Польській державі та встановлено її наступні етапи: 1) «національної асиміляції» (1918–1926 рр.); 2) «державної асиміляції» (1926–1935 рр. – розпочався із встановлення режиму «санації» і тривав до введення в дію Квітневої конституції 1935 р.); 3) період відкритого агресивного ставлення до національних меншин – т. зв. «зміцнення польськості» (визначався значним переміщенням українського населення в глибину країни, регулюванням їх професійної діяльності, обмеженням політичної і громадської діяльності, ув'язненням політичних лідерів тощо);

удосконалено:

– аргументацію положення про те, що зміст політики Польської держави визначався на першому етапі її існування положеннями Березневої конституції 1921 р., яка закріпила парламентські засади державного управління. За національними меншинами визнавалось конституційне право вільного національно-культурного розвитку;

– положення про те, що парламентська діяльність українських депутатів у законодавчих органах Польської держави була обумовлена наслідком створення центристського політичного блоку в українському політикумі середини 1920-их рр. та зміною ставлення європейських держав до українського питання;

– знання про зміст і програмні засади діяльності українських депутатів в органах Польської держави; роботу українського представництва у Сеймі напередодні Другої світової війни. Зокрема, доведено, що до 1921 року українські політичні партії Східної Галичини не брали активної участі у виборчих процесах, натомість утворення УНДО сприяло виробленню концепції співробітництва політичних лідерів української громади з урядовими структурами, активізувало участь українських політичних структур у виборах до Сейму та Сенату, створило умови для діяльності у Сеймі Української парламентської репрезентації;

– дослідження питання щодо ставлення українських політичних структур, їх лідерів, національних товариств і організацій до офіційних адміністративних структур Польської держави та визначено його еволюцію;

отримали подальший розвиток:

– дослідження створення правових передумов перебування українського народу у складі Польської держави. Малий Версальський трактат від 28 червня 1919 р. щодо охорони національних меншин, мирний договір між радянською Росією та Польщею від 18 березня 1921 р., Сен-Жерменський договір від 11 вересня 1919 р., за яким усі суверенні права на Галичину переходили від Австро-Угорщини до країн Антанти. 15 березня 1923 р. Рада Послів Антанти прийняла рішення про передачу Галичини Польщі. Польща одержала Галичину без застережень стосовно впровадження на цій території національної автономії;

– вивчення правового підґрунтя залучення національних меншин на військову службу до польської армії за «Тимчасовим законом про загальну військову повинність», від 27 жовтня 1918 року;

– аналіз нормативно-правових актів, які перешкоджали українцям самовизначатися у Польській державі та виступали свого роду «стримувачами» суспільно-політичного розвитку українців;

– визначення поняття державної політики «пацифікації» 1930 р., її змісту та наслідків. А саме «пацифікація» розглядається як виключно репресивна акція, проведена за ініціативою верховного керівництва Польської держави проти української громади;

– питання «нормалізації» польсько-українських відносин 1935 р. на основі усної угоди між представниками українського та польського політикуму;

– дослідження доктрини «національної асиміляції», «інкорпорації», політики «прометеїзму», «державної асиміляції», політики «зміцнення польськості». Доведено, що нормативно-правові акти Польської держави в частині регулювання прав національних меншин, починаючи із 1921 року декларували демократичні засади діяльності держави, щодо національних меншин, а на практиці проводили політику «національної асиміляції», фактично утискаючи права національних меншин. Доктрина «інкорпорації» національних меншин (автор Р. Дмовський) та програма політики «прометеїзму» (автор Ю. Пілсудський) не були втілені у життя, а існували як проекти в суспільно-політичній думці. Після травневого перевороту 1926 року реалізується програма «державної асиміляції» (здійснено курс на формування громадянина вірного Польській державі). У передвоєнний

період польські шовіністичні урядові кола (шляхом урядових розпоряджень) реалізують програму «зміцнення польськості» та тотального наступу на права, свободи національних меншин.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що положення і висновки сформульовані у дисертаційному дослідженні збагачують вітчизняну та зарубіжну науку положеннями щодо правового регулювання національних відносин у Польській державі в 1918 – 1939 рр.

Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації дисертаційного дослідження можуть використовуватися:

– у науково-дослідній роботі – для активізації вивчення проблем правового регулювання становища та діяльності національних меншин, законодавчого забезпечення основ національної політики, участі національних меншин у роботі державних органів, місцевого самоврядування та ін.;

– у навчальному процесі – при підготовці загальних та спеціальних методичних праць з теорії держави і права, історії держави і права, порівняльного правознавства та викладання курсів з «історії держави і права», «теорії держави і права», «історії правової і політичної думки» та ін.;

– правотворчій роботі – для дотримання принципів правового регулювання національної політики в багатонаціональній державі, нормативно-правової роботи органів державної влади і місцевого самоврядування з метою оптимізації та удосконалення правового забезпечення національної політики щодо нацменшин та виконання їх конституційних функцій.

Особистий внесок здобувача. Викладені у докторській дисертації положення, які відображають наукову новизну дослідження, досягнуті автором особисто. Дисертація є самостійним правовим дослідженням правового регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі. Наукові розробки інших авторів без посилань на їхні праці автором дисертації не використовувалися. Монографія, наукові статті та тези за темою наукового дослідження підготовлені та опубліковані без співавторів.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертації обговорені та схвалені на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», де була виконана дисертація, а також були оприлюднені на 8 конференціях та наукових семінарах, а саме: «Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави» (Львів, 2007, 2008), «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (Острог, 2008), «Малиновські читання» (Острог, 2013), «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (Київ, 2014), «Верховенство права та правова держава» (Ужгород, 2014), «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (Запоріжжя, 2014), «Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні» (Одеса, 2014).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 31 робота, з яких – 1 монографія, 18 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті – у фахових іноземних виданнях, 8 тез доповідей на конференціях і семінарах.

Структура дисертації обумовлена особливістю обраної проблематики та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 6 розділів, що містять 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (542 найменування використаних джерел на 44 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 393 сторінки, з них основний зміст – 345 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність наукового дослідження, наголошено на зв'язку теми дисертації з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологію наукової праці, сформульовано новизну та викладено основні положення, що виносяться на захист, визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Розділ 1 «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» складається із трьох підрозділів, в яких представлено аналіз історико-правової літератури з тематики дослідження, опрацьовано джерельну базу із проблематики правового регулювання міжетнічних відносин у міжвоєнній Польщі та визначено методологію дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія дослідження»* здійснено аналіз спеціальної літератури з теми наукової праці.

Українські наукові дослідження, які стосувалися проблеми становища національних меншин у міжвоєнній Польщі, створювалися протягом декількох періодів. Зокрема, окремі аспекти політики Другої Речі Посполитої щодо національностей відображені у роботах М. Грушевського, М. Андрусика, А. Крезуба, В. Левинського, М. Лозинського, М. Омеляновича-Павленка та ін.

Значний аналіз суспільно-політичних процесів у Польщі та оцінок становища українців знайшов певне відображення у радянській історіографії. Хоча для робіт цього періоду характерними були ідеологічні штампи та стереотипи. Їх цінність полягає в інформативності щодо становища українців у міжвоєнній Польщі, діяльності українських політичних партій, в основному лівого спрямування. Ще один блок історіографії проблеми складають діаспорні видання.

Сучасна історіографія української проблеми у міжвоєнній Польщі висвітлює як загальне тло суспільно-політичних і етнічних процесів у Другій Речі Посполитій, так і проблеми нормативно-правового становища українців.

Висвітленню правових аспектів функціонування Польської держави присвячена робота Б. Тищика «Польща: історія державності і права (X – початок XIX ст.)». Особливе значення для показу національної політики держави має аналіз автором процесів відновлення Польської держави у 1918 – 1921 рр., з'ясування положень Малої конституції 1919 р., та Березневої конституції 1921 р. у контексті

забезпечення прав національних меншин у новоутвореній державі; встановлення авторитарного режиму «санації», аналіз положень Квітневої конституції 1935 р.

Чільне місце у вивченні правового становища українців у часи Другої Речі Посполитої займають дисертаційні дослідження. Слід виділити декілька дослідницьких етапів: перші оцінки державно-правового статусу українців Австро-Угорщини і Польщі представлені у працях В. Кульчицького, В. Калиновича. В силу того, що ці роботи з'явилися у повоєнний час, на них позначився вплив радянських ідеологем і штампів, однак вони були першими спробами вивчення теми.

Предметом дослідження науковців у наступні роки стало вивчення правових основ, організаційної структури і діяльності органів міського самоврядування Львова (В. Кіселичник), системи судових органів та судочинства Республіки Польща у 1918 – 1939 рр. (О. Липитчук), становлення та конституційного розвитку Польської республіки у 1918 – 1939 рр. (О. Паславська), правового статусу органів місцевого самоврядування на території Західної України у складі Польщі в 1918 – 1939 рр. (О. Юхимюк), організації та діяльності органів прокуратури Республіки Польща на території Східної Галичини у 1919 – 1939 рр. (І.І. Шевчук), становленню та розвитку сімейного права Другої Речі Посполитої у 1918 – 1939 рр. (О. Онишко), апарату управління Західною Україною у складі Польщі (1921 – 1939 рр.) (Л. Присташ), національно-державного будівництва (С. Кобринська, І. Лісна). Особливе місце у вивченні історико-правових та інституційних аспектів західноукраїнського регіону посідала докторська дисертація І. Бойка, яка присвячена дослідженню формування державно-правових і самоврядних інститутів у Галичині в складі Польського Королівства (1387–1569 рр.).

Історіографію проблеми доповнюють також дисертації на історичну проблематику (Я. Мартинюк, З. Струк, О. Шміло).

Водночас, проблематика державно-правового ладу Другої Речі Посполитої, а, особливо, досанаційного періоду та окремих аспектів другої половини 1920-их – 1930-их рр. не дістала належної уваги з боку українських науковців.

Польська історіографія, виходячи з національно-політичних засад, традиційно аналізувала усі елементи діяльності урядів міжвоєнного часу, у тому числі й у сфері міжнаціональних відносин і національної політики (Т. Броварем, О. Котовський, Й. Холупчак та ін.). Проблемі становлення державного устрою присвячено праці А. Айненкеля, Ю. Бардаха, М. Кальяса, Б. Леснодорського, І. Петжака та ін.

У сучасному аналізі нормативно-правових документів міжвоєнної Польщі виділяємо декілька напрямів: польські конституції (А. Айненкель); діяльність польського Сейму (Ю. Бардах і ін.); устрій міжвоєнної польської держави (Т. Мацієвський, М. Кальяс, Р. Лашевський, С. Сальмонович); устрій держави і судове право (Т. Мацієвський).

Новітнє вивчення проблеми в українській історіографії вимагає детального опрацювання не лише історико-правових документів, а й засад польських наукових праць.

Підрозділ 1.2 «Джерельна база дослідження». Основою правового регулювання національного становища та суспільної діяльності українців у міжвоєнній Польщі стали як маловідомі, так і вже опрацьовані джерельні комплекси, які вводяться до наукового обігу у дисертаційному дослідженні.

Вагому групу становлять джерела до вивчення конституційного законодавства: Мала конституція 1919 р., Березнева конституція 1921 р.; Конституційна «новеля» 1926 р.; Квітнева конституція 1935 р.

Окремий джерельний комплекс складають стенографічні матеріали засідань польського Сейму і Сенату (*Sprawozdanie Stenograficzne Sejmu*), які ілюструють законодавчу діяльність вищих органів влади у сфері здійснення національної політики в державі та українського зокрема.

Урядові документи (розпорядження, підзаконні акти, листи, звіти – *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*) складають ще один джерельний комплекс, який ілюструє зміст діяльності польської адміністрації як на загальнодержавному рівні, так і місцевих органів влади. Особливо цінними є матеріали повітових органів, гмін, окремих населених пунктів.

Значний джерельний комплекс складають документи українських політичних партій та організацій міжвоєнного часу. Передовсім, це звіти, інструкції, окремі листи та звернення як національних політичних структур, так і громадських лідерів.

Важливим джерелом для висвітлення змісту та стану вирішення національної української проблеми у міжвоєнній Польщі виступає преса. Особливо пресовий матеріал суспільно-політичного та інформаційного характеру (газети «Діло», «Батьківщина», «Свобода», «Громадський Вістник») та газети і матеріали виховного і національно-патріотичного спрямування («Життя і Знання», «Рідна школа», «Спорт», «Спортові Вісті», «Учитель», «Українське юнацтво» та ін.).

Архівні матеріали дисертаційного дослідження представляють документи Головного Архіву Нових Актів (*Archiwum Akt Nowych – AAN*) та Головного Архіву Давніх Актів (*Archiwum Akt Dawnych – AAD*) (м. Варшава, Республіка Польща); Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІА України у м. Львові); Державного архіву Львівської області (ДАЛО).

Аналітичні матеріали запозичено із тогочасних видань «*Sprawy Narodowościowe*» (Варшава), «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» (Варшава), а також з видання міністерства внутрішніх справ «*Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych*» (Варшава).

У цілому, джерельна база достатньо презентабельна і різноманітна за змістом. У сукупності вивчені історіографічні комплекси та проаналізовані документи дали можливість з необхідною достовірністю розкрити тему.

Підрозділ 1.3 «Методологія дослідження». Сучасна історико-правова наука характеризується переходом до нових теоретико-методологічних і нормативно-

правових конструкцій, адекватних уявлень і трактувань суспільних та правових явищ; характеризується різноманітними підходами до вивчення історії, політико-правового процесу та відмінними оцінками правової бази історичної спадщини, розумінням історичних реалій та їх оцінок.

У комплексі із науковими принципами і підходами, використаними при проведенні дослідження правового становища українців впродовж міжвоєнного періоду застосовувалися методи, що визначаються метою, обумовлюються завданнями, джерельною базою й наявною методологічною основою теоретико-правового пізнання. Розв'язати конкретні дослідницькі завдання були покликані методи, які можна розділити на три групи: світоглядні, емпірико-теоретичні та історичні.

До першої групи належить метод діалектичного вивчення історико-правового процесу, що дає змогу розглядати вивчену проблематику в динаміці, розвитку і суперечностях. Другу групу репрезентують методи аналізу й синтезу (фактів, джерел), індукції та дедукції (забезпечують можливість переходу від окремих фактів до загальних положень і навпаки), систематизації (передбачає упорядкування зібраної інформації на підтвердження конкретної гіпотези), структурно-системний (дозволяє виділити об'єкт дослідження та комплексно його вивчити шляхом логічної упорядкованості наукових міркувань).

Історико-правові методи використовуються для дослідження соціальних явищ, виходячи із розуміння методу як основи практичного теоретико-нормативного пізнання, що поєднує у собі світоглядні, теоретичні знання і конкретні способи. До даної групи методів належить, зокрема, порівняльно-історичний, що дозволив виділити у досліджуваних явищах особливості їх розвитку, з'ясувати історичну послідовність, узагальнити матеріал. Використання цього методу дало можливість відстежити характерні особливості ставлення польських урядів до української проблеми в державі, з'ясування нормативно-правової бази діяльності українців у політичній системі Польщі, діяльності національних політичних партій і товариств та ін.

Застосування методу просторово-порівняльного дослідження проводилося з метою локалізації історико-правових фактів, подій, явищ та допомогло порівняти особливості національної політики Польщі і ставлення до української проблеми, зокрема, впродовж усього міжвоєнного часу та у визначених регіонах.

У дослідженні активно використовуємо синергетичний метод, який передбачає багатоваріантність, альтернативність вибору шляху суспільно-політичного поступу і є актуальним для вивчення фундаментальних основ правових засад діяльності національних меншин.

Загальнонаукова група методів охоплює такі: аналізу та синтезу (фактів, джерел), індукції та дедукції (перехід від окремих фактів – до загальних положень і навпаки), узагальнення (у висновках), систематизації (раціональне упорядкування зібраної інформації на підтвердження конкретної гіпотези), структурно-системний (дозволяє виділити об'єкт дослідження та проаналізувати

його в межах раціонального пізнання, забезпечує цілісність та логічну упорядкованість наукових міркувань).

Отже, багатогранний та неупереджений підхід у застосуванні сукупності історико-правових, нормативних, джерелознавчих та методологічних засад дисертаційного дослідження забезпечив об'єктивний науковий аналіз усіх аспектів етнонаціонального становища українців у Польщі міжвоєнного часу, правового регулювання діяльності української меншини.

Розділ 2 «Історико-правові засади формування правового становища національних меншин у Польській державі у 1920-их – 1930-их рр.».

Підрозділ 2.1 «Утворення Польської держави та юридичні передумови формування правової політики щодо національних меншин». Аргументовано, що утворення Польської держави було пов'язано з геополітичними змінами у Центрально-Східній Європі, які склалися на завершальному етапі Першої світової війни.

Від листопада 1918 р. національно-державницький розвиток польського суспільства був пов'язаний з особою Ю. Пілсудського, який від часу відродження Другої Речі Посполитої і аж до своєї смерті у 1935 році відігравав найважливішу роль у польському державно-правовому політичному житті. 14 листопада 1918 р. Ю. Пілсудський тимчасово очолив державне правління, а 22 листопада його офіційно було призначено на посаду Тимчасового Начальника Держави.

Утворення нового уряду було довірено соціалістові І. Дашинському, завдання якого полягало у створенні умов перехідної організації державної влади, яка повинна була зберігатися до часу зібрання Законодавчого Сейму.

28 листопада 1918 р. Ю. Пілсудський оголосив декрет «Про виборчу ординацію до Законодавчого Сейму», склад якого мав бути сформований на основі пропорційного виборчого права за новим виборчим законом.

На виборах до Законодавчого Сейму відносно більшість голосів отримав Народно-національний союз (блок організацій близьких до національних демократів). 20 лютого 1919 р. Сейм прийняв Малу конституцію, яка діяла до березня 1921 р. Ю. Пілсудський зберіг пост Начальника Держави, але його влада була обмежена відповідальністю перед Сеймом.

Паризька мирна конференція 1919 р. юридично оформила відновлення незалежності Польщі. Кордони держави на заході і півночі були визначені Версальським мирним договором, а після повстання в Сілезії, – рішенням Ради Послів великих держав від 20 листопада 1921 року.

Після відновлення Директорії Української Народної Республіки 19 грудня 1918 р. керівництво Польської держави пішло на встановлення взаємин із УНР. 21 квітня 1920 р. представники УНР підписали з Ю. Пілсудським Варшавський договір, за яким кордон між Польщею і УНР мав проходити по річках Збруч і Горинь, до Польщі відходила Холмщина і Підляшшя, Посяння й Лемківщина (зайняті в 1918 р.), 5 повітів Західної Волині й частина Полісся (зайняті в травні 1919 р.), а також Східна Галичина (зайнята в липні 1919 р.). Умови договору

неоднозначно сприймалися лідерами українського руху М. Грушевським, М. Шаповалом та ін.

25 квітня 1920 р. польське керівництво розпочало контрнаступ проти радянських військ. Однак, спільна польсько-українська операція проти радянської Росії не увінчалась успіхом. 18 березня 1921 р. було підписано Ризький мирний договір, який встановлював східні кордони Польщі: у складі Другої Речі Посполитої опинилася Західна Україна і Західна Білорусія; Вільнюс і Віленська область увійшли до складу Польщі в 1922 р.

Ситуація у Галичині відзначалася сукупністю воєнно-політичних обставин, які склалися у Центральній-Східній Європі. Загроза комуністичної експансії штовхала західні держави до розв'язання польсько-українського протистояння за Галичину на користь Польщі. 25 червня 1919 р. Рада Антанти санкціонувала право Варшави на «тимчасову військову окупацію» Східної Галичини. Наступний документ, підготовлений Радою 8 грудня 1919 р. – про проект статусу Східної Галичини, передбачав 25-річний мандат адміністрування Польщі у цьому регіоні. Документ не набув чинності, оскільки був опротестований польською делегацією – поляки вимагали права на довічне володіння Галичиною. Керівництво ЗУНР відповідно домагалася від країн Антанти розв'язання східногалицької проблеми на засадах права націй на державне самовизначення. 23 лютого 1921 р. паризька сесія Ради Ліги Націй підтвердила тимчасовий характер польської окупації Східної Галичини. Весною 1922 р. це питання стало предметом розгляду Генуезької конференції. 14 березня 1923 р. Рада представників держав Антанти визнала Східну Галичину частиною Польської держави. Цей акт став завершенням процесу встановлення державних кордонів Другої Речі Посполитої.

Територія Польщі складала 388,6 тис. км². До Польщі відійшли землі, які знаходилися під Росією – 260 тис. км², Австрією – 80 тис. км² і Пруссією – 48,6 тис. км².

Згідно перепису 1921 р. у Польщі налічувалося 27,2 млн. осіб: поляки склали 69,2 %, українці – 14,3 %, євреї – 7,8 %, білоруси – 3,9 %, німці – 3,9 % усього населення. Загальна кількість меншин у державі складала 30,8 % населення Другої Речі Посполитої.

Гострота національних протиріч у новоутвореній Польській державі обумовлювалася тим, що національні меншини, які увійшли до її складу, мали значні досягнення у розвитку національно-державницьких традицій: вони не лише зберегли власну мову, а пройшли період власної національної і суспільної самоідентифікації.

Польська націонал-демократія виходила з концепції пріоритету загальнонаціональних інтересів над «дрібними» прагненнями нацменшин країни. Роль суверена мав відігравати польський народ.

Відродження Польської держави і формування її державно-політичного устрою, встановлення кордонів, зокрема на сході та півдні, залежали від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Одним з них був й український фактор,

розв'язання якого польською владою впливало із змісту діяльності державно-правових інститутів та залежало від особливостей її державно-правового розвитку.

Підрозділ 2.2 «Правовий статус української етнічної спільноти у Польщі в першій половині 1920-их рр.». Зазначено, що правовий статус українців у Другій Речі Посполитій був визначений як міжнародними нормативно-правовими актами, так і внутрішніми законами держави. До основних документів у рамках міжнародного права належав «Малий Версальський трактат» від 28 червня 1919 року щодо охорони національних меншин, а також мирний договір, підписаний з радянською Росією у Ризі 18 березня 1921 року. Версальський трактат не вирішив головного питання – про кордони Польщі, а переніс розв'язання цієї проблеми на пізніший час; водночас він торкався мовного питання у східних воєводствах Польщі і згідно його умов польський уряд брав на себе зобов'язання не чинити обмежень функціонуванню української мови.

Позиція українських сил, як у Галичині, так і в Європі зводилася до визнання тимчасового характеру польської окупації західноукраїнських земель. Однак, 15 березня 1923 р. Рада Послів Антанти в особі Р. Пуанкаре (Франція), Р. Авезана (Італія), Е. Фіпса (Великобританія), М. Матсуда (Японія) прийняла рішення про передачу Галичини Польщі. Згадка в документі про автономію Галичини не була умовою передачі цієї території Польщі і Польща одержала Галичину «без ніякого застереження дотично автономії» і без обов'язку впровадження національно-територіальної автономії для українців.

Що ж до Ризького договору, то він за характером був двосторонньою умовою між радянською Росією і Польщею і декларував права українській меншині в Польщі, а польській – в УСРР: вживання рідної мови, розвиток релігійної культури, шкільництва, а також задоволення певної самостійності у майнових і конфесійних справах в рамках внутрішнього законодавства.

Політика щодо національних меншин здійснювалася у міжвоєнний період державними органами: Міністерством внутрішніх справ (існував політичний департамент і діяв національний відділ); Міністерством закордонних справ, Міністерством релігійних справ, Міністерством збройних сил і дорадчими структурами: Секцією політичного комітету Ради міністрів до справ Східних воєводств і національних меншин (функціонувала в уряді В. Грабського).

Перед остаточним врегулюванням питання зі східного кордону Польщі, 9 червня 1921 р. Рада Міністрів у Варшаві затвердила рішення про проведення перепису населення. Перепис мав продемонструвати перед міжнародною спільнотою стабільність польської влади, особливо у східних регіонах та ствердження польської етнічної більшості у державі. В знак протесту українські політичні партії звернулися до населення Східної Галичини із закликом до бойкоту перепису. В трьох східних воєводствах його проведення бойкотувало до половини жителів.

Тимчасова невизначеність статусу східногалицьких, як, зрештою, й інших спірних теренів спонукала польське військо-політичне керівництво до поступового формування правового підґрунтя залучення національних меншин до

державного життя. Зокрема, таким чинником мав стати призов на військову службу.

У контексті національної політики приймалися закони про польське громадянство; закон про мови (допускав можливість використання української мови в публічній адміністрації і органах самоуправління лише на територіях Львівського, Тернопільського, Станіславівського, Волинського і Поліського воєводств, за винятком кореспонденції з транспортним сектором, чи справами комунікаційної інфраструктури); мовний судовий закон (допускав вживання мови тієї меншини у випадку провадження судових читань, опитування зізнань свідків, протоколів зізнань, вироків прокурорів, а також різного роду подань, скерованих до судової влади); Мовний шкільний закон 1924 р. «Lex Grabski» (запроваджував засади утраквізму (двомовності) на територіях етнічних меншин, що вело до скорочення викладання українською мовою в школах).

У міжвоєнному часі проходила «війна про метрики»: мову записів цивільного стану (1919 р., згідно розпорядження митрополита А. Шептицького, впроваджено написання метрик українською мовою замість «латини»). Введення української мови суперечило «кресовим законам». Місцева влада в якості засобу протидії розпочала акції накладання «гривни» (штрафу) до 3 тис. злотих, або арешту до 3 місяців. Головний Адміністративний трибунал 18 червня 1924 року зобов'язав духовенство використовувати польську мову у зовнішній кореспонденції. Однак УГКЦ дотримувалася і далі принципу, введеного Конкордатом (стаття XXII) і законів канонічного права – метричні книги були внутрішньою справою релігійної спільноти.

Українське національне протистояння з польською адміністрацією і політикумом вже від 1920-их рр. виразно асоціювалося з особою митрополита Андрея Шептицького та іншими діячами греко-католицької церкви. Митрополит був противником використання церкви у політичній боротьбі. Особисто А. Шептицький був добре обізнаний з діяльністю УВО, а пізніше ОУН, засуджував терористичні акти, здійснювані цими силами, які суперечили церковним догмам. Однак, не заперечував створення та існування націоналістичних організацій, а трактував їх діяльність як тимчасовий спосіб формування державної української думки.

На початку 1920-их рр. особливо гостро у національно-культурному житті Галичини постало питання організації українського університету, зокрема легалізації та узаконення Таємного університету та політехніки у Львові.

Визначений міжнародним законодавством правовий статус українців у перші повоєнні роки, який гарантував їм права щодо цілковитого забезпечення охорони життя, демократичних свобод, громадянських і політичних прав, релігійної толерантності, прав використання рідної мови в адміністративних і приватних відносинах, у шкільництві, діяльності національних економічних структур та участі у публічних фондах та ін., на практиці ігнорувався центральними та місцевими польськими адміністраціями, здійснювалась політика національної асиміляції українців.

Підрозділ 2.3 «Державно-правове регулювання етнонаціональних процесів у Польщі в другій половині 1920-их – 1930-их рр.». Автор стверджує, що військовий переворот Ю. Пілсудського у травні 1926 р. та встановлення режиму санації загострили національне протистояння в державі. Незважаючи на сповідування панівною елітою теорії польського «прометеїзму», яка визначала історичну місію Польщі щодо звільнення поневолених народів України й Білорусії від більшовизму. Статус Галичини і Волині трактувався як суто польських земель. Проводилась політика «державної асиміляції» – виховання надійного громадянина держави іншої національності, а відтак одним із політичних завдань у краї було опанувати національно-визвольний рух українців і переорієнтувати його на антибільшовицький для зміцнення позицій Польщі на прикордонні з СРСР.

Травневі події 1926 р. спричинили зміну політики влади єврейської, української та білоруської спільноти. Нова влада проводила політику «державної асиміляції», складовою якої було врегулювання релігійних відносин, проведення аграрної реформи та виборів до органів місцевого самоврядування.

Черговий перепис населення призначений урядом на 1931 р. був негативно сприйнятий українською громадою та її лідерами, оскільки вони були переконані, що його результати уряд використає для маніпуляцій в оцінці національних проблем і українського питання зокрема. У переписі 1931 р. в питальнику графа «національність» була замінена на графу «рідна мова». Маніпуляції щодо результатів перепису, головним чином, стосувалися південно-східних воєводств, де представники адміністрації, уточнюючи «мову», фактично змінили задекларовану мову на польську (щоб не вживати в анкетах чітких етнічних визначень, – «українець», «єврей», «білорус» і т. ін., чи визначень релігійної приналежності, – «греко-католик», «особа мойсеєвого визнання», «православний» і т. ін.), застосовуючи надумані критерії, пов'язані з характером місцевості; до цієї групи зараховували також осіб, які не зуміли окреслити своєї рідної мови відповідно до поданої анкети, а замість цього вживали прикметники: «селянський», «місцевий», «тутешній» та ін.).

Тому національна структура населення Польщі за результатами перепису 1931р. була сфальсифікована. Більш точно відображав загальну кількість українців у державі віросповідний принцип, однак він був відкинутий владою.

У 1930-их рр. загострилося українсько-польське протистояння, у зв'язку із політикою «пацифікації». У відповідь українські націоналісти здійснили ряд терактів, жертвами яких у 1931 р. став Т. Голувка – політичний діяч, який відав справами національних меншин, та у 1934 р. міністр внутрішніх справ Польщі Б. Перацький. Уряд, посилюючи репресії проти провідних українських діячів, здійснював певні ліберальні кроки: Міністерством релігійних визнань і громадської просвіти було запроваджене обов'язкове навчання білоруською та українською мовами в гімназіях, що функціонували в східних воєводствах.

Після смерті Ю. Пілсудського у 1935 році влада посилила свою агресивність щодо національних організацій. 19 грудня 1935 року було ліквідовано Комітет у справах національностей, що спричинило наростання націоналістичних рухів, які

знаходили підтримку не тільки серед національних меншин, а й толерантне відношення інших народів та держав.

Ігнорування проблем національних меншин у другій половині 1930-их рр. обумовлювалося великодержавною традицією Польщі, яка передбачала введення до складу своєї держави непольських територій та розв'язання спірних питань переважно силовими методами.

Розділ 3 «Становлення та розвиток конституційного законодавства Польської Республіки з основ національної політики».

Підрозділ 3.1 «Конституційні засади правового становища національних меншин у Малій конституції 1919 р. та Березневій конституції 1921 р.». Аргументовано, що правовий статус національних меншин Польщі був визначений вже в Маніфесті Тимчасового народного уряду Польської Республіки від 7 листопада 1918 р., яким декларувалися гарантії рівності прав і обов'язків для всіх мешканців без уваги на їх походження, віру й національність.

Польська держава, приймаючи вимоги Версальського договору, зобов'язувалася імплементувати їх у національне законодавство як засадничі принципи для забезпечення прав національних меншин.

Засадничим завданням однопалатного Законодавчого Сейму, обраного у 1919 р., було встановлення державного устрою, ухвалення конституції і законів держави. Мала конституція була законом тимчасовим і неповним, у зв'язку з цим поза її регулюванням залишилися засади політичного устрою, суспільно-господарського стану та комплексне забезпечення прав і свобод громадян.

Нова Березнева конституція 1921 р. отримала оцінку демократичного правового акту. Характерною ознакою головного державного закону стало закріплення верховенства Сейму над органами виконавчої влади.

Нова Конституція Польської Республіки запроваджувала парламентський устрій та виступала правовою основою утвердження парламентської демократії. Законодавча влада належала двопалатним Національним Зборам – Сеймові та Сенату. Конституція закріплювала широкий перелік громадянських прав. Національним меншинам гарантувалося право збереження національної самобутності, розвитку мови та культури. Передбачалося існування в межах самоврядування автономних структур національних меншин. Конституція виступала правовою основою демократизації суспільного життя країни.

Конституція 1921 р. гарантувала широке територіальне самоврядування і гарантувала його самостійність. Основний Закон Речі Посполитої декларував: територіальне або загальне (ст. 67), національне (ст. 109), самоврядування господарське (економічне) (ст. 68) та релігійне (ст. 113) види самоврядування. Господарське самоврядування стосувалось сільського господарства, промисловості, торгівлі, ремесел тощо. Окремі положення Конституції врегульовували національні відносини в державі.

У ст. 95 зазначалося: «Річ Посполита гарантує на своїй території повну охорону життя, свобод і майна усіх громадян незалежно від походження, національності, мови, раси або релігії (...)». Ст. 96 гарантувала рівність щодо права

і рівне трактування участі в публічному житті. У ст. 109 зазначалося: «Кожен громадянин має право дотримання своєї національності, збереження і плекання власної мови і національних особливостей. Конституційне законодавство гарантувало меншинам у Польській державі повний і вільний розвиток їхніх національних особливостей шляхом автономних об'єднань меншин за публічно-правовим характером».

Забезпечувалися гарантії прав свобод і сумління, а також право утворення представниками меншин власних шкіл і виховних закладів (ст. 110: «Польські громадяни, які належать до національних меншин, відповідних чи мовних, мають рівне з іншими громадянами право утворення, нагляду і діяльності своїм власним коштом добродійних закладів, релігійних і громадських, шкіл та інших виховних установ так і вільного вживання в них своєї мови і виконання приписів своєї релігії»). Ст. 109–116 Березневої конституції гарантували кожній етнічній групі збереження власної «тожсамості» (самоідентифікації), плекання своєї мови і «національних особливостей», право створення власного шкільництва, а також політичних, громадських, культурних і релігійних товариств.

З метою реалізації конституційної передбачалось видання законів, які б забезпечили національним меншинам вільний національний розвиток, створення автономних спілок в рамках загального самоврядування під контролем держави. На практиці реалізація задекларованих положень в конституції та інших законах виконувалась частково. Зокрема, не дотримувалися положення закону від 26 вересня 1922 р. «Про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств» щодо заборони колонізації, створення українського (руського) університету тощо.

У сфері релігійного самоврядування Березнева конституція декларувала право релігійним громадам управляти самостійно своїми справами. У подальшому, на основі окремих законів передбачалося розширити межі самоврядування (на зразок автономії), особливо щодо сфери управління, культури і господарства.

Однак зусилля парламентського абсолютизму, його поглиблення у недостатньо організованій і внутрішньо сконсолідованій державі породжувало перманентні крихи політичної системи. За цих умов парламентська форма правління не могла бути реалізована. Крім того, Сейм не спромігся сформувати парламентську більшість, здатну управляти державою і нести відповідальність за стан справ у ній. В цій ситуації Польській державі було не до виконання зобов'язань стосовно національних меншин.

Підрозділ 3.2 «Правовий статус української національної меншини у процесі модернізації (еволюції) польського суспільства в другій половині 1920-их – на початку 1930-их рр.». Політична криза у Польщі на початку 1920-их рр., спричинена неможливістю створення міцної урядової коаліції та частою зміною урядових кабінетів, виявила недосконалість основного закону Польщі. До нього додалось обмеження прав національних меншин та здійсненням політики осадництва на західноукраїнських та західнобілоруських землях, що поглибило дестабілізацію політичної ситуації.

Травневий переворот 1926 р. обмежив повноваження Сейму, який у попередні роки мав вирішальний вплив на склад кабінетів та головні напрямки діяльності адміністрації. Скликана 31 травня 1926 року Національна Асамблея, після відмови Ю. Пілсудського прийняти пост президента, обрала главою держави І. Мосцицького. Новий президент доручив К. Бартелеві створення нового уряду, згідно директив Ю. Пілсудського, але без погодження з Сеймом.

Одночасно уряд запропонував проект змін до Березневої конституції 1921 р., які, не зачіпаючи основ державного ладу, мали врегулювати відносини між законодавчою і виконавчою владою.

Урядовий проект був схвалений 2 серпня 1926 р. і отримав назву Конституційної «новели». Прийнята «Поправка до Березневої Конституції» встановлювала механізм припинення повноважень Сейму і Сенату, право видавати розпорядження, що мають силу закону, порядок ухвалення бюджету, доповнення стосовно вотуму недовіри міністрам тощо.

Внесені зміни значно розширювали права виконавчих органів. Президент мав право достроково, за поданням Ради Міністрів, розпустити Сейм і Сенат; Сейм позбавлявся права саморозпуску.

Президент отримав деякі законодавчі функції: право видавати декрети, що мали силу закону, за виключенням питань щодо зміни Конституції; виборів до Сейму і Сенату; чисельності збройних сил і призову, оголошення війни і миру.

Весною 1927 р. маршал, Головний Інспектор Збройних Сил і фактичний диктатор країни Ю. Пілсудський заявив про недопущення «некерованої демократії», тобто влади Сейму, яка за його словами, схильна до «переродження в анархію». Особливе значення приділялося вдосконаленню кадрової політики. Ю. Пілсудський підтримував ветеранів створених ним легіонів, які боролися за відновлення незалежності Польщі в 1914 – 1918 рр. Якщо після травневого перевороту ключові пости в державі були залишені цивільним особам, то в 1930-их рр. верхні щаблі державної ієрархії все більше займали військові.

Світової економічна криза 1929 р. ще більше загострила ситуацію в Польщі. У Сеймі сформувався блок опозиційних партій – «Центролев», який виступав за повернення до основ парламентаризму, закладених Березневою конституцією; 29 квітня 1929 р. в Кракові було організовано опозиційний Конгрес оборони прав і свобод народу, розпочалася підготовка до повалення диктатури Ю. Пілсудського та режиму «санації» шляхом проведення масових акцій протесту.

Загострилися стосунки Ю. Пілсудського з національно-демократичною партією, і її лідером Р. Дмовським, які виступали за «Польщу для поляків», вимагаючи жорсткої політики по відношенню до національних меншин. Самі ж прихильники Ю. Пілсудського, навпаки виношували плани створення великої федеративної держави, в якій би поляки грали роль народу першого серед рівних – українців, білорусів, литовців, євреїв. Однак, національні проекти проголошені «санацією» та Ю. Пілсудським виявилися декларативними і не були практично реалізовані.

Підрозділ 3.3 «Права і свободи української меншини в контексті державно-політичного розвитку Польщі за Квітневою конституцією 1935 р.». Зміна Конституції у Польщі проходила в умовах якісних перемін і у самій Європі, які пов'язувалися із кризою парламентаризму.

Концепція нового устрою, яку пропонували представники «санації», йшла у фарватері аналогічних з Європою тенденцій. 26 січня 1934 р. на пленарному засіданні Сейму генеральний референт проекту С. Цар подав звіт про роботу Конституційної Комісії, запропонувавши конституційні тези. 23 квітня 1935 р. текст підписав президент і найвищий закон – Квітнева конституція набрала чинності.

Квітнева конституція означала формальний відхід від парламентсько-демократичних засад і була наслідком тоталітарних устремлінь «санації». На перший план у політичній системі висувалася особа президента. Відомий декалог складала перші десять статей Конституції, де акцентувалося на новому понятті держави як спільного добра усіх громадян, а також визначалися обов'язки громадян, що впливали із державної доктрини; конституція відкидала цілий перелік громадянських прав: відходила від засад суверенності народу, закріплюючи, на чолі держави президента Речі Посполитої, який концентрував найвищу неподільну владу, а його статус обмежувався крилатим висловом – він єдино відповідальний «перед Богом та історією».

Конституція скасувала попередню парламентарно-кабінетну систему і керівні державні органи розташовувалися в наступній послідовності: уряд, Сейм, Сенат, збройні сили, суди і державний контроль (вони мали бути під керівництвом президента). Конституція поділяла урядові акти і акти президента на такі, що вимагали підпису голови Ради Міністрів і відповідального міністра, а також такі, що такої процедури не вимагали. Це акти, які виникали з прерогатив президента.

Квітнева конституція становила завершення етапу перебудови Польщі в тоталітарну державу. Парламентарні палати, навіть формально, стали додатком до особи президента, який мав символ «однолітої державної влади».

Відповідно до Конституції, 8 липня 1935 р. було ухвалено новий виборчий закон до Сейму і Сенату. Ординація усувала участь політичних партій у виборах до Сейму. Висунення кандидатів через політичні угруповання було замінено новою інституцією – передвиборчим «об'єднанням». В них повинні були брати участь представники територіального самоврядування і територіальних господарських об'єднань, фахових об'єднань, громадських організацій та ін. Такий склад об'єднань гарантував те, що вплив на створення списків кандидатів мала передовсім адміністрація, яка закулісно могла вирішувати питання виборів.

У виборах до Сенату чинне виборче право мала т. зв. «громадянська еліта» («*elita społeczna*») – кавалери орденів, особи, які мали вищу освіту або офіцерські звання, вчителі, особи, зайняті на постійній праці в органах самоуправління і громадських організаціях.

Якщо Березнева конституція закріплювала засади підпорядкування інтересів особи, сукупності осіб, репрезентованій через державу, значні права меншинам,

особливо в питанні збереження своєї національності, мови і релігії, а також гарантувала охорону життя і майна та рівність щодо права для всіх громадян, то Квітнева конституція лише стверджувала: «Польська держава є добра для всіх громадян», без різниці походження, релігійного визнання чи національності і що вона забезпечує усім мешканцям головні громадянські свободи.

Квітнева конституція 1935 р. встановила у державі авторитарний лад, а джерелом і носієм державної влади став президент, який наділявся законодавчими, контрольними, виконавчими і надзвичайними (у випадку війни) повноваженнями; президент призначав главу уряду і всіх міністрів. Зросла також влада голови уряду, який тепер мав право визначати загальні принципи державної політики. Натомість, повноваження Сейму були значно обмежені.

Розділ 4 «Правове регулювання статусу української меншини в Польській державі (1918-1939 рр.).».

Підрозділ 4.1 «Проблема реалізації прав української меншини за політики польських урядів досанакційного періоду». Автор зазначає, що національна політика перших польських урядів визначалася не лише внутрішніми, а й загальноєвропейськими обставинами, які обумовлювали майбутні перспективи Польщі, її кордони та місце національних меншин у новоутвореній державі.

Рішення Ради Амбасадорів від 15 березня 1923 р., яке санкціонувало анексію західноукраїнських земель стало каталізатором реалізації національними демократами доктрини національної держави. Висувалося гасло створення уряду польської більшості та усунення національних меншин від впливу на державну політику. Однак, політика українізації в сусідній УСРР і посилення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях вимагали застосування польськими урядовцями нових методів розв'язання національної політики щодо меншин.

Основним змістом процесу формування політики Другої Речі Посполитої в українському питанні була дискусія про національний та багатонаціональний характер польської держави. Народно-національний союз і Християнсько-національна партія праці пропагували інкорпоративне приєднання східних окраїн, унітарний устрій польської держави та національну асиміляцію українського населення.

Консервативні сили проводили гнучку національну політику, яка враховувала відмінність етнополітичних умов різних регіонів: українське питання пропонувалося розв'язати шляхом «мирної, еволюційної, абсолютно природної асиміляції»: програма передбачала допущення місцевого населення до державних посад, впровадження двомовних шкіл, заохочення змішаних шлюбів та ін. Представники селянської партії «П'яст» вимагали прискорення земельної реформи, не надаючи при цьому справі збереження «польського стану посідання» вирішального значення.

Неможливість цілковитої реалізації принципу національної держави і зміни у партійно-політичній системі Польщі та на міжнародній арені зумовили модифікацію програмних засад національної демократії. Окремі діячі

С. Грабський, Є. Гертих, В. Вакар та ін., зрозумівши безперспективність і шкідливість тотальної дискримінації, намагалися переконати урядовий табір у необхідності зміни національної програми і політики. Вони пропонували розв'язати українське питання у напрямі державної асиміляції при збереженні остаточної мети – національної асиміляції: підтримували толерантнішу мовну і релігійну політику; вимагали участі українського селянства у парцеляції, обмеженої окремими регіонами. Визначальним у цих заходах була поступова полонізація українського шкільництва шляхом «утраквізації».

Спроби регулювання державної політики щодо національних меншин піднімалися польськими урядами у різних формах: уряд В. Сікорського посилив контроль за діяльністю товариств і об'єднань національних меншин; уряд В. Вітоса під кінець травня 1923 р. займав шовіністичну позицію у ставленні до національних меншин, намагався обмежити можливості для функціонування національних об'єднань і їх організацій, виступав за зменшення майна національних товариств та прагнув до розширення можливостей католицького костелу і поляків на землях, населених національними меншинами. Уряду економіста В. Грабського в 1923–1924 рр. вдалося здійснити ряд фінансових і економічних реформ, які сприяли стабілізації та інтеграції економіки розрізнених земель. Кабінет В. Грабського, реалізуючи політику стабілізації господарства і проводячи економічні реформи, намагався зберігати інтегральність держави, достатньо виражено йшов на поступки національним меншинам.

У 1924–1925 рр. в урядових колах Польщі розгорнулася боротьба з українського питання, в якій національні демократи й інші праві польські політики блокували спроби ліво-центристських сил втілити в життя закон 26 вересня 1922 р. Згідно з цим законом новоутворені воєводства вважалися самоврядними одиницями ст. 1. (ст. 67 Березневої конституції). Рівень їх самоврядності окреслювався галуззю культури, господарських зв'язків, охорони здоров'я, опіки над збожілими, самоврядної адміністрації та публічних фінансів.

Лібералізація польської політики в українському питанні прослідковувалася у проекті культурної автономії українців, запропонованому П. Дунін-Борковським, діяльності відділу національностей на чолі з міністром внутрішніх справ Млодзяновським, заяві міністра освіти Суйковського про намір «зрушити з місця» справи створення українського університету та ін. Зазначені проекти не були реалізовані; польських посадовців за їх ліберальні висловлювання було звільнено з посад.

Проблематику шкільництва меншин було представлено в декреті з 1919 р., головний зміст якого був викладений у законі Грабського з 1924 р. («Lex Grabski»), який на цілий міжвоєнний період регламентував організацію шкільництва української, литовської та білоруської меншин. Вживання української мови узалежнювалося від національної структури населення та результатів шкільних плебісцитів при забезпеченні істотних пільг польській мові.

Відносини між польською державою і церквою регулював підписаний у 1925 р. конкордат, статті якого стосувалися як римо-католицької так і греко-

католицької церкви. Постанови конкордату були спрямовані на здійснення польської державної політики щодо українського населення, яке було потрактоване як національна меншина. Вищі державні органи Польщі мали вплив на призначення вищих церковних посад, а делеговані на ці посади особи змушені були скласти присягу на вірність Речі Посполитій.

Національна політика польських урядів обумовлювалася передовсім розстановкою політичних сил у Сеймі, де головну роль відігравали національні демократи і згідно з програмою яких українці підлягали національній асиміляції шляхом повного злиття з польським етнічним масивом. Така національна політика в загальних рисах була притаманна усім польським урядам першої половини 1920-их рр.

Підрозділ 4.2 «Особливості реалізації правового статусу національних меншин в другій половині 20-их рр. ХХ ст.». Аргументовано, що суспільно-політичні зміни, які відбулися у Польщі після травневого перевороту 1926 р., були означені встановленням диктатури військових із середовища Ю. Пілсудського, які прагнули централізувати управління в державі, спираючись на військову силу.

Устрій держави визначався Конституційною «серпневою новелею» і Польща стала президентсько-авторитарною державою. Українська спільнота в Польщі сподівалася на зміну свого становища в державі, пов'язуючи це з особою Ю. Пілсудського, його поміркованим ставленням, в минулому, до Української Народної Республіки та союзу з С. Петлюрою. Маршал, однак, не мав чіткої програми щодо розв'язання українського питання в державі. Попередній план побудови держави, як держави десятка федерацій був актуальним в період війни з більшовиками, і певна частина української громадськості сподівалась, що поляки повернуться до нього з часом. Ю. Пілсудський вважав, що польська політика стосовно українців, як і національних меншин у державі взагалі, має виходити передовсім з польського інтересу, а для його реалізації слід забезпечити домінуючу роль польській мові в освіті і адміністрації, а також зміцнити присутність польського елемента у стратегічних регіонах.

Загальною ознакою урядів цього періоду було те, що на місце концепції «національної асиміляції» внесено програму «державної асиміляції», яка передбачала створення українцям умов для їх національного і культурного розвитку. Такий хід розв'язання українського питання був визначений новим польським урядом як перспективний у контексті досягнення лояльності українців до Польської держави.

Впродовж 1926 р. була вироблена програма розв'язання українського питання, яка стала актуальною для всіх санаційних урядів до 1935 р. Творилися штучні кордони між різними етнічними групами, відмінною була і державна політика у залежності від регіону держави. Така політика створювала відповідну дистанцію щодо українських спільнот, які вимагали радикальних дій на користь поліпшення їх ситуації і чинили опір польським націоналістичним спільнотам, котрі заперечували будь-які поступки на користь національних меншин.

Заходом «санації», який мав врегулювати відносини влади з українським населенням, була згода на проведення у 1927 р. виборів до органів місцевого самоврядування, які проходили за спільними польсько-українсько-єврейськими списками. Вибори принесли успіх українцям Східної Галичини, які здобули 68 % мандатів, в той час коли поляки отримали 25 %. Значна частина українських мандатів припадала на Сель-Роб, який фактично був легальною організацією при КПЗУ, решту голосів здобули помірковані угруповання. Результати виборів відображали настрої місцевого населення і могли розглядатися як пошук компромісу з владою.

Зміни польської урядової політики на східних землях почалися з призначенням у червні 1928 р. на посаду волинського воєводи Г. Юзевського. Ним була викладена, за погодженням з Ю. Пілсудським, «Волинська програма». Зважаючи на домінування в регіоні українців (77 % українців та 14 % поляків) Г. Юзевський проводив державну програму асиміляції методом органічного поєднання з Річчю Посполитою, через взаємне проникнення обох культур: польської і української. У економічній сфері програма передбачала привілейоване інвестування місцевих господарських організацій з пропольською орієнтацією; в релігійній сфері вживалися заходи з нейтралізації російських впливів у православній церкві; до складу адміністрацій могли входити лояльні до польської влади українці. План державної асиміляції передбачав цілковитий відрив регіону від Галичини. На Волині масово закривалися філії «Просвіти», а з 1930-х рр. процес нищення цієї культурно-просвітницької організації завершився цілком. Було припинено діяльність українських кооперативів, підпорядкованих Ревізійному Союзу Українських Кооперативів (РСУК) у Львові. Репресії стосувались діячів українських політичних структур, опозиційно налаштованих до влади. Для ізоляції Волині всіляко підтримувалося існування т. зв. «сокальського кордону», який відділяв Галичину і Волинь вздовж колишнього австрійсько-російського кордону.

Намагання «санаційних» політиків вирішувати українську проблему та волинський експеримент Г. Юзевського зовсім не означали, що в державі розпочалися кардинальні зміни в національній сфері. Ігноруючи міжнародну договірно-правову базу, польська влада спрямувала свої зусилля на знищення ознак національної суверенності українців Галичини і Волині, ліквідацію громадських і культурних інституцій, перетворення українських земель в інтегральну частину польської держави.

Політика «державної асиміляції» національних меншин в Польщі, а в їх числі й українців, що розпочалася в другій половині 1920-х рр. не досягла перспектив лояльності українців до Другої Речі Посполитої. Декларована владою програма національного і культурного розвитку нацменшин на практиці не виконувалася, що вело до загострення національних протиріч у державі, створювало умови для виникнення і функціонування націоналістичних об'єднань та радикальних груп.

Підрозділ 4.3 «Державна політика «паціфікації» 1930 р. та її наслідки для правового статусу української меншини». Зазначено, що у кінці 1929 р. загострилася суспільно-економічна ситуація у Польській державі, яка була

викликана світовою економічною кризою, нестабільним було і політичне становище в державі, спричинене протистоянням табору пілсудчиків з представниками Центроліву. Не набули покращення складні українсько-польські взаємини. У травні 1930 р. розпочалися переговори між митрополитом А. Шептицьким та волинським воєводою Г. Юзевським, які ставили за мету досягнення національного порозуміння, у зв'язку з діяльністю ОУН.

Однак на практиці офіційна політика щодо східних воєводств у державі визначалася посиленням колонізаційного тиску, спрямованого на створення нових парцель для військових та світських осадників. У лютому 1930 р. уряд К. Бартеля вніс на розгляд Сейму 4 законопроекти у справі подальшої військової колонізації на «кресах». Український клуб у Сеймі виступив із заявою, в якій охарактеризував новий захід уряду як такий, що «кидає палаючий смолоскип на розпуку малоземельного українського селянства».

Загострення українського питання в Польській державі привело до початку протестної кампанії. Починаючи з середини липня 1930 р. по селах Галичини пройшла хвиля пожеж у господарствах польських поміщиків, колоністів та осадників. Саботажна акція охопила 30 повітів і швидко переросла в широкий і у значній мірі стихійний, національно-визвольний і аграрний рух.

Польський уряд вдався до агресивних дій «пацифікації» – «заспокоєння» місцевого населення, використавши поліцію і військо. Характер дій карних експедицій виходив за межі юридичних норм. Східні воєводства з другої половини літа і восени 1930 р. стали ареною репресивних акцій як центральних, так і місцевих органів влади, у тому числі участі в них польських шовіністичних організацій.

Українські національна спільнота шукали захисту у міжнародних структурах, а тому почали масово складати протести на дії польських властей до Ліги Націй. Однак, Ліга Націй дуже часто сприймала позицію польської сторони, що ще більше сприяло наростанню українсько-польського конфлікту.

Наслідки «пацифікації» викликали неоднозначні оцінки і в польському урядовому таборі. Після «пацифікації» Ю. Пілсудський схилився до зміни політики щодо українців і передбачав адміністративні зміни в регіоні: замість трьох східногалицьких воєводств утворити одне на чолі з воєводою Т. Голувко.

«Пацифікація» проведена польською владою у вересні-листопаді 1930 р. проти українського цивільного населення Галичини, стала відповіддю на «саботажну» акцію ОУН і супроводжувалася масовими арештами, побиттям людей, закриттям і руйнуванням українських установ. Наслідком польської репресивної акції стала подальша радикалізація українського руху в Галичині.

Підрозділ 4.4 «Діяльність польської адміністрації щодо реалізації прав української меншини у передвоєнний період». У дисертаційній праці зазначається, що з середини 1930-их рр. відбулися кардинальні зміни у міжнародному житті, і, особливо, на європейському континенті. Це було обумовлено виходом Німеччини з Ліги Націй і відповідно вступом в цю структуру СРСР. За цих умов Польща змушена була демонструвати вирішення національного питання в державі, згідно

зобов'язань, які визначали її держави-переможці у Першій світовій війні. Польський уряд імітував вирішення національної проблеми через побоювання реакції з боку СРСР, який міг втрутитись у внутрішні справи країни.

13 вересня 1934 р. була складена урядова декларація у справі вирішення версальських зобов'язань т. зв. Малого трактату і міжнародного контролю щодо його виконання. Національні меншини у Польській державі, включаючи українців, не висловлювали підтримки щодо обговорення виконання Малого трактату у Лізі Націй хоча би тому, що він фактично позбавляв їх власної державності. Вони також втрачали можливість тиску на Польщу на міжнародних форумах.

Суспільно-політичне життя українського населення в Польщі у 1930-их рр. визначала т. зв. «нормалізація» польсько-українських відносин», усна угода між польськими урядовими структурами і представниками українських політичних сил щодо здобуття Східною Галичиною національної автономії. Переговори з цього питання велися з 1931 р. і вагомим аргументом для УНДО було досягнення певної згоди з поляками, стали події в радянській Україні: була згорнута українізація, почалися репресії, голодомор, здійснювалася жорстока антиукраїнська політика.

«Нормалізаційна» умова між урядом і представниками УНДО, висувала з українського боку вимоги територіальної автономії з власним сеймом, урядом і армією; передбачала також обмеження надання землі під осадництво та утворення українського університету; більшість цих «постулатів» повторювали наполягання прийняті на користь українців ще в законі про місцеве самоврядування у 1922 році. У польських колах це питання жваво дискутувалося, оскільки окремі «постулати» обмежували суверенність Польщі.

Певна частина українського політикуму з недовірою ставилась до політики «нормалізації», вважаючи, що з польського боку це був лише тактичний хід перед черговими парламентськими виборами. Угода не мала також обов'язкової легітимності.

В українському питанні Комітет з національних справ змушений був враховувати підписану з УНДО угоду, однак одразу розділив усі питання підняті в ній на ті, що необхідно вирішити в найближчій перспективі й інші, які вирішити, на думку членів комітету, було не реально. Це означало, що на практиці польські урядові чинники відкинули найважливіші українські «постулати».

Декларування «нормалізації» на практиці не заважало польській адміністрації проводити політику колонізації (українців усували з різних посад – лісничих, адміністрації залізниць, праці в установах гмін і освіти); нищення православних церков; надуманий рух підтримки «загородової шляхти» («маєткової шляхти»); демонстрація підтримки регіоналізму (гуцулів і лемків), а також «навернення на католицизм» місцевого населення.

Запланована на 1939 р. акція «зміцнення польського елемента» мала бути проведена спочатку у Східній Галичині, а потім поширитися на інші східні воєводства. Таким чином, державна програма «ополячення» (насадження польськості) була логічним завершенням еволюції поглядів табору пілсудчиків на українську проблему.

Розділ 5 «Українське представництво у польському парламенті 20-их – 30-их рр. ХХ ст.».

Підрозділ 5.1 «Участь українських послів у законодавчій діяльності Польської держави у 1920-их – на початку 1930-их рр.». Зазначено, що після ухвалення Малої конституції 1919 р., керівництво Другої Речі Посполитої розпочало інтенсивні переговори із західними державами щодо отримання дозволу на проведення виборів на території Східної Галичини. Активні дипломатичні кроки повинні були переконати Захід в тому, що Польща зацікавлена у стабільності цього регіону і домагається розв'язання в ньому національної проблеми. Проведення виборів мало важливу політичну складову, яка полягала в формальній акцептації польської влади через українське населення як акту вибору своїх представників. Тому вже саме проведення виборів було таким важливим для польських властей. Прийняття у березні 1921 р. конституції держави актуалізувало питання виборів.

У виборах до Сейму в 1922 р. взяло участь 8.812.301 особи, тобто 68 % з тих, які мали право голосу. Відзначено, що на низьку активність у виборах вплинув їх бойкот з боку українців. У виборчих округах: Львівському підміському, Станіславському, Тернопільському, Золочівському і Стрийському свої голоси віддали лише 40 % виборців. За наслідками виборів Волинь була також представлена 6 сенаторськими мандатами. Українські депутати Сейму організували спільно з сенаторами Українське парламентське представництво (УПП), а також Український сільський Сеймовий Клуб (Хліборобів), який об'єднував депутатів лояльно налаштованих по відношенню до Речі Посполитої. Це були сили, які під час виборів отримали підтримку від польської адміністрації і висловилися проти проведення бойкоту.

На початку своєї парламентської діяльності українці вірили в можливість конструктивної співпраці з польськими урядовими колами.

Новий етап діяльності українського представництва в Сеймі і Сенаті пов'язаний з особою В. Мудрого. 12 жовтня 1932 р. під його головуванням пройшло засідання президії УНДО і УПР, де обговорювалося питання автономії Галичини.

Гостроту протиріч в українській суспільності посилила виборча реформа 1935 р. Більшість національних партій відмежувалися від участі у виборах. Натомість УНДО та УНО намагалися використати їх для реалізації власних автономістичних планів. 5 серпня 1935 р. Г. Хомишин звернувся до духовенства із закликом всіма способами боротися проти тактики виборчого бойкоту.

У таких складних умовах у вересні 1935 р. відбулися парламентські вибори, в яких взяли участь лише 48,5 % виборців Східної Галичини. Від націонал-демократів було обрано 13 послів та 4 сенатори.

Депутати і сенатори від УНДО і УНО утворили спільну Українську парламентську репрезентацію (УПР) на чолі з В. Мудрим, тісно співпрацювали з польськими колами, зокрема Безпартійним блоком співпраці з урядом.

У 1937 р. стало очевидним, що так звана політика «нормалізації» українсько-польських взаємин не виправдала сподівань української сторони. Такий хід подій сприяв еволюції настроїв українського громадянства супроти Польської держави.

Підрозділ 5.2 «Представництво української спільноти у Сеймі напередодні Другої світової війни». На початку 1930-их рр. В. Мудрий і низка провідних діячів УНДО з метою правового розв'язання українського питання дедалі більше схилився до компромісу з Варшавою. У червні 1935 р. схвалено виборчий закон який скасував пропорційну систему виборів і замінив її мажоритарною, надаючи при цьому виняткові права окружним зборам, що підпорядковувалися місцевій адміністрації.

На початку 1936 р. польсько-українські взаємовідносини стали предметом обговорення у польському Сеймі. Лідер УНДО В. Мудрий зазначав з цього приводу, що розпочалася нормалізація відносин між обома народами Польщі. З польського боку прем'єр уряду Косцилковський стверджував: про бажання досягнення нормалізації відносин між польською та українською. Спільнотами на тривалу перспективу.

У вересні 1938 р. президент І. Мосцицький розпустив парламент і призначив нові вибори, які мали відбутися в листопаді цього року. В результаті виборів 13 листопада 1938 р. послами стали Е. Вагнер і В. Мудрий. Завдяки виборчій угоді, був збережений статус-кво з 1935 р. – кількісне представництво українських партій у Сеймі і Сенаті залишилося незмінним. Однак, під час виборів у Львові протягом трьох днів польська молодь і польська «вулиця» при потуранні органів безпеки нищили майно українців.

Розділ 6 «Правові засади участі української спільноти у суспільно-політичному житті Польської держави».

Підрозділ 6.1 «Правовий статус та діяльність українських політичних партій у Польській державі на початку 1920-их рр.». У дисертації зазначено, що українське питання було важливою національною проблемою у відновленій Польщі та складовою її політичної системи, оскільки лідери національного руху підкреслювали своє прагнення до незалежності, розцінюючи саме існування польського державного утворення як окупацію етнічних українських земель.

Політичну ситуацію використали передовсім українські ліві сили і, зокрема, комуністи. Період найактивнішої діяльності українських лівих сил припав на першу половину двадцятих років. На дії цих сил передусім впливало утворення комуністичної держави на сході Європи. З'єднання комуністичних гуртків завершилося утворенням у 1923 р. нелегальної Комуністичної партії Західної України (КПЗУ).

Зміни на українській політичній сцені відбулися у 1925 р., коли утворилася найбільша центристська партія Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) на чолі з Д. Левицьким. Програмними засадами діяльності нової партії стала «опора на власні сили та їх зміцнення через органічну працю», боротьба з використанням сеймової трибуни, за права українців та інших національних меншин, пошук зовнішньої підтримки для реалізації власної

програми. На значну підтримку населення розраховували діячі УНДО, вимагаючи проведення аграрної реформи, де стержневою умовою виступало надання землі великих власників малоземельним і безземельним селянам без відшкодування, водночас об'єднання спрямовувало дії на створення умов для збільшення економічних можливостей української спільноти, головним чином через кооперативи.

Об'єктивне трактування подій у радянській Україні було важливим з огляду на те, що в середині 1920-их рр. у Галичині були сильними радянофільські настрої, які випливали з двох джерел: перше це польська політика дискримінації українців, друге – політика українізації в УСРР. Надії на вільний розвиток радянської України висловлювали зокрема, Д. Левицький і Ф. Федорців. Проте радянофільство не було домінуючим у політичній думці галицьких українців.

В українському середовищі були також сили, які настоювали на лояльному відношенні до урядових структур Другої Речі Посполитої і в основному підтримували ідею української автономії, але жодним чином не зрікалися перспектив здобуття національної незалежності. Представником такого напрямку був Український Національний Союз (УНС), який за декларовані помірковані погляди був звинувачений у зраді національних інтересів і корупції.

Підрозділ 6.2 «Українські політичні партії в 30-их рр. ХХ ст. у Польщі: правове становище, діяльність та наслідки». Аргументовано, що український політичний рух на початку 1930-их рр. визначався насамперед наслідками «пацифікації», яка торкнулася практично усіх пластів українського суспільства. Динаміку політичного життя визначали два політичні напрямки: один радикальний, який намагався здійснити переворот у польському суспільстві і був означений перспективами національної української революції, репрезентантом якого виступала ОУН і другий, – поміркований напрям, який у період 1930-их рр. виступав прихильником «нормалізації українсько-польських відносин і співпраці з поляками на різних рівнях» і був представлений УНДО.

У серпні 1930 р. в Женеві відбувся Конгрес національностей, на якому розроблено проект федерації, що передбачав автономію для різних поневолених націй. На Конгресі виступив заступник голови УНДО В. Мудрий, котрий заявив, що для українців Польщі цей проект є неприйнятним, тому що передбачає збереження «status quo», тобто визнання окупації Західної України та міжнародних угод, які закріпили цю окупацію.

Таким чином, восени 1930 р. ставленнями УНДО до Польщі було зумовлене двома чинниками – «пацифікацією» і необхідністю внесення змін до політичної тактики у зв'язку із тиском польської влади на суспільне життя галицьких українців. Тоді частина лідерів УНДО, щоб уникнути арешту, почали схилитися до компромісу з владою.

Політичний курс УКНП поглибив також розмежування у середовищі духовенства. Більшість греко-католицьких священиків, об'єдналися навколо митрополита А. Шептицького, утворили консервативну католицьку організацію – Український Католицький Союз. У відповідь угодове крило консервативного

табору в травні 1932 р. змінило назву партії із УКПП на Українську Народну Обнову (УНО) і тим самим протестувало проти намірів митрополичих кіл використати католицькі засади для організації опозиційних настроїв частини духовенства щодо політики Г. Хомишина.

В українському політичному таборі, починаючи з 1930 р., все виразніше виявлялася автономістична тенденція. 3 листопада 1932 р. УНДО офіційно проголосила вимогу «національно-територіальної автономії». На зміну політичного курсу партії значний вплив мали події на Наддніпрянщині, де фізичне винищення мільйонів людей загрожувало самому існуванню українського народу. Катастрофічний розвиток подій на Сході спричинив до поступового оформлення концепції перетворення Західної України в осередок боротьби проти більшовизму, за збереження українства та відродження державності. В боротьбі з більшовицьким режимом УНДО прагнуло спертися на польсько-українське порозуміння.

Керівництво УНДО 22 квітня 1939 р. запевнило, що українці виконають «свої громадські обов'язки щодо держави», але одночасно вимагало «задоволення збірних національних потреб українського народу в Польщі».

Підрозділ 6.3 «Правові засади участі українців в публічному житті, національно-культурному та кооперативному русі у Польській державі». Автор зазначає, що суспільно-політичне та національно-культурне життя українців у міжвоєнній Польщі було пов'язане з діяльністю національних партій, товариств, участю населення у громадській роботі, організації шкільництва та ін. Особливим чинником формування національної самосвідомості була греко-католицька церква.

Широку популярність серед українства мало, зокрема, товариство «Просвіта», яке утримувало величезну мережу читалень, видавало навчальні матеріали, відкривало самоосвітні гуртки, вело цілу низку курсів тощо.

У 1930-их рр. посилювався урядовий тиск на українські громадські організації. Згідно президентського декрету 27 жовтня 1932 р. та міністерських розпоряджень регламентувалася діяльність товариств і організацій. Українські громадські організації змушені були узгоджувати свої статuti з новими вимогами та пройти перереєстрацію. Це на деякий час призупинило їх діяльність, а польська влада скористалася «законодавчими підставами», щоб зробити відповідну «чистку» українських структур.

Найбільш ефективними формами виховної роботи молодіжних товариств, які сприяли вихованню національної свідомості, фізичному загартуванню та зміцненню морально духовних основ української молоді були повітові, окружні й крайові свята. Влітку 1933 р. українці у Східній Галичині вдалися до масових протестів проти штучного голоду в Україні.

Національною складовою руху була й українська преса, яка діяла у складних політичних умовах, що визначалися польським законодавством щодо загальнодержавних і регіональних видань. На розвиток і функціонування національної преси у краї суттєво впливали карні закони (кримінальна відповідальність), закон про діяльність пошти (розповсюдження преси), про митну

ревізію (пресові дебiти), про «публічні збірки» (збір коштів на видання певного часопису) тощо.

Головною формою організації українського господарського життя став кооперативний рух, відбудова й організаційне розширення було пов'язане з утворенням Ревізійного Союзу Українських Кооперативів у Польщі. Кооперативний рух активно розвивався передовсім у Східній Галичині. Спроби місцевих активістів поширити його на Волинь зустрічали перешкоди, передовсім адміністративні пов'язані з існуванням т. зв. «сокальського кордону».

Кооперативний рух сам по собі був не лише економічною діяльністю, але й значним підґрунтям розвитку українського політичного та національно-культурного життя. У кінці 1930-их рр. кооперативний рух та принципи виробничої організації такого типу стали основою заснування промислових підприємств, котрі організовувалися фактично на кооперативних засадах.

Отже, українська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі стала невід'ємною частиною національного суспільно-політичного, господарсько-економічного та культурного життя у краї. Основою ідеології українського кооперативного руху стала орієнтація на перетворення господарсько-економічних організацій в організовані осередки національного руху, котрі повинні були створити економічний фундамент самостійного розвитку нації в умовах Польської держави, і в такий спосіб підготувати населення до боротьби за державну незалежність.

У **висновках** викладено результати дослідження відповідно до поставлених завдань.

1. На початковому етапі існування Польської держави основи, зміст та правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців визначала Мала конституція 1919 р. та міжнародні договори.

2. До 1923 р. питання статусу Східної Галичини регулювалося міжнародними актами, викладеними на Версальській мирній конференції («Малий Версальський трактат» про охорону національних меншин від 28 червня 1919 р.), а питання державного статусу Західної Волині – мирним договором, підписаним з радянською Росією 18 березня 1921 р.; міжнародні договори визначили правовий статус Східної Галичини та Західної Волині, як територію Польської держави.

3. Після проголошення незалежності Польська Республіка приступила до процесу побудови і організації державних органів а, за Конституцією 1921 р. Польща була проголошена парламентською республікою; в основу державного ладу були закладені принципи широкого територіального самоуправління: децентралізації, єдиного підпорядкування органів державної адміністрації нижчого рівня органам вищого рівня, участі громадян у контролі над діяльністю посадових осіб.

Конституція 1921 р. гарантувала органам територіального самоврядування широку сферу дій і самостійність та встановила наступні види самоврядування: територіальне або загальне, національне, самоврядування господарське (економічне) і релігійне. Конституція виступала, т. зв., «договірним компромісом»

між представниками національних менших та домінуючим населенням Польської держави, що забезпечило делегування представників національних меншин до Сейму і Сенату та встановлювала парламентську форму правління.

4. Національне самоврядування знаходилося в тісному зв'язку з територіальним і в його межах. Воно декларувало кожному громадянину право зберігати свою національність, використовувати рідну мову і утверджувати національну гідність. Передбачалось видання законів, які б забезпечили національним меншинам вільний розвиток через автономні об'єднання в рамках загального самоврядування з правом контролю з боку держави.

Реалізація цих норм була частковою. Зокрема, актуалізувалося положення закону від 26 вересня 1922 р. «Про принципи загального воєводського самоуправління, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств», про заборону колонізації, про створення українського (руського) університету, тощо.

5. Квітнева конституція 1935 р. позбавляла права участі політичних партій у виборах до Сейму: висунення кандидатів через політичні угруповання було замінено передвиборчим «об'єднанням», що гарантувало вплив на створення списків кандидатів представникам адміністрацій; у виборах до Сенату чинне виборче право мала т. зв. «громадянська еліта» – кавалери орденів, особи, які мали вищу освіту або офіцерські звання та державні службовці в адміністрації, органах самоврядування, громадських організаціях.

6. Квітнева конституція 1935 року запровадила президентську форму правління і не створила законодавчих підстав для регулювання питання національних менших, зокрема в частині виборчого права.

7. Українські сили у Галичині спочатку визнавали тимчасовий характер польської окупації, а згодом у ставленні до Польської держави, український політикум розділився на три групи: ліві сили займали радянське позицію і пов'язували майбутні перспективи Східної Галичини і Волині у з'єднанні з УСРР; УНДО і християнські організації виступали за співробітництво з польськими урядовими чинниками і розглядали вирішення національних перспектив у рамках Польщі; праві, націоналістичні сили відстоювали гасла боротьби за національну незалежну державність.

8. Політика урядів у 1920-их рр. була спрямована на національну асиміляцію українців у Польщі через фальсифікацію результатів перепису населення, введення закону С. Грабського, мовну політику в державі, обмеження прав національних меншин, згідно польських конституцій. Мовний шкільний закон «Lex Grabski» 1924 року став основою утравізму, що на практиці забезпечував витіснення української мови із школи. Практикувалися зловживання і під час проведення «плебісцитів», коли батьки мали визначитися з мовою навчання для своєї дитини.

9. Невирішеність українського питання в Польщі у 1920-их рр. обумовлювалася також і загальним характером ставлення до української проблеми не лише урядових чинників, а польської суспільності в цілому. Що ж до

української держави, то в концепціях польських політиків допускалось існування єдиної української держави – УСРР.

10. Українська греко-католицька церква та митрополит А. Шептицький були заангажовані до виникнення Західно-Української Народної Республіки, а пізніше до національного руху у Східній Галичині. Антиурядова діяльність А. Шептицького виявилася в активній участі та підтримці українського населення, яке переслідувалося і дискримінувалося поляками за національною ознакою; митрополит був противником використання церкви у політичній боротьбі, однак розумів, що нижче духівництво заангажоване нею, допомагає національним силам; особисто А. Шептицький засуджував терористичні акти, здійснювані УВО та ОУН, однак існування самих організацій не засуджував, а трактував їх як форму тимчасової організації та консолідації державної української думки.

11. До травневого перевороту 1926 р. польські уряди декларували теорію «прометеїзму», яка визначала історичну місію Польщі щодо звільнення поневолених народів України й Білорусії від більшовизму. З другої половини 1920-их рр. починає здійснюватися політика «державної асиміляції», яка передбачала становлення надійного громадянина держави іншої національності; на Волині реалізується програма Г. Юзевського, яка передбачала участь українців в адміністрації та органах самоврядування регіону. «Волинська програма» стала одним із елементів «державної асиміляції».

12. Державна політика «пацифікації» 1930 року була виключно репресивною акцією, зніційованою Ю. Пілсудським проти українців східних воєводств держави.

13. Програма «нормалізації» польсько-українських відносин 1935 року стала передвибірчим заходом польської влади; польські урядові структури цілком ігнорували українські національно-культурні проекти та вимоги.

14. В другій половині 1930-их рр., під впливом з політичної ситуації в Європі, в Польщі зміцнюються адміністративні органи й інститути через розширення в них участі військових; для придушення виступів нацменшин організовано Корпус охорони пограниччя; проводилися акції «зміцнення польськості»; посилювалася діяльність адміністративних установ, які мали стабілізувати національну ситуацію в регіонах на антиукраїнських засадах.

15. У національній політиці Польської держави виділяємо наступні етапи:

1) перший тривав від утворення держави в 1918 р. до встановлення «санайного» режиму у 1926 р. і був означений проведенням політики «національної асиміляції» українців («інкорпорації»);

2) другий етап пов'язаний із правлінням Ю. Пілсудського і його соратників (значну роль відіграв і волинський воєвода Г. Юзевський) – тривав з 1926 до 1935 рр. Це був період т. зв. «державницької асиміляції» українців;

3) третій етап охоплював передвоєнний час – 1935–1939 рр. – це період гонінь та дискримінації національних меншин та зміцнення «польськості» (визначався значними переміщеннями українського населення в глиб країни,

регулюванням їх професійної діяльності, обмеженням громадської активності та ін.).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Турчак О.В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939рр.): монографія / О.В. Турчак. – Львів : Ліга-прес, 2015. – 364 с.

Статті:

2. Турчак О.В. Березнева конституція 1921 р. та урядові кризи у Польщі 20-х рр. ХХ ст. / О.В. Турчак // Вісник Львівського університету. Серія : міжнародні відносини. – 2007. – Вип. 20. – С. 127–132.

3. Турчак О.В. Державний устрій Польщі за Березневою Конституцією 1921 р. / О.В. Турчак // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2008. – Вип. 2. – С. 42–53.

4. Турчак О.В. Правовий статус національних меншин Другої Речі Посполитої в оцінках польської історіографії / О.В. Турчак // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2009. – Вип. 3. – С. 78–92.

5. Турчак О.В. Правові засади регулювання національних відносин у міжвоєнній Польщі 20-х рр. ХХ ст.: «Українське питання» / О.В. Турчак // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць Донецького юрид. ін-ту. – 2010. – № 2. – С.11–18.

6. Турчак О.В. Історико-правовий аналіз становища національних меншин Другої Речі Посполитої / О.В. Турчак // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2011. – Вип. 2. – С. 49–63.

7. Турчак О.В. Національні меншини у міжвоєнній Польщі: історико-правовий аналіз польської історіографії / О.В. Турчак // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць Донецького юрид. ін-ту. – 2011. – № 3. – С. 54–61.

8. Турчак О.В. Історико-правові засади становища національних меншин у Другій Речі Посполитій. [Електронний ресурс] / О.В. Турчак // Часопис НУ «Острозька академія» Серія «Право». – 2011. – № 1 (3). – С. 1–20. – Режим доступу: http://ij.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11tov_drp.pdf.

9. Турчак О.В. Правові засади розвитку української кооперації у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) / О.В. Турчак // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2012. – Вип. 4. – С. 81–90.

10. Турчак О.В. Нормативно-правовое регулирование вопроса о статусе Восточной Галичины в 1918–1923 гг. / О.В. Турчак // *Leges si viata. Revista stiintifico-practica. Ianuarie.* – Chisinau, 2014. – 1/3 (265). – S. 186–189.

11. Турчак О.В. Український вопрос во Второй Речи Посполитой в 1920-е годы: историко-правовые аспекты / О.В. Турчак // *Legea si viata. Revista stiintifico-practica. Martie.* – Chisinau, 2014. – 3/3 (267). – S. 169–172.
12. Турчак О.В. Отношение украинских политических сил к Польскому государству в период 1918–1929 гг. / О.В. Турчак // *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук.* – М., 2014. – Ч. II. – № 04 (63). – С. 48–53.
13. Турчак О.В. Историко-правові засади українського питання в Польщі: друга половина 1920-х рр. / О.В. Турчак // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць.* – Одеса, 2014. – Вип.8. – С. 37–39.
14. Турчак О.В. «Нормалізація польсько-українських відносин» 1935 року: історико-правові аспекти угоди / О.В. Турчак // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С.113–117.
15. Турчак О.В. Историко-правові засади функціонування українських господарських кооператив у міжвоєнній Польщі (1918 – 1939 рр.) / О.В. Турчак // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* – 2014. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 60–63.
16. Турчак О.В. Мартовская конституція 1921 г. в Польще: государственное устройство Польши и парламентаризм / О.В. Турчак // *Jurnalul juridic national: teorie si practica. Iunie.* – Chisinau, 2014. – № 3/(7) – S. 65–70.
17. Турчак О.В. Дослідження державно-правових інститутів Другої Речі Посполитої в польській історіографії / О.В. Турчак // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. праць.* – 2014. – Вип. 9-2. – Т. 1. – С. 45–48.
18. Турчак О.В. Историко-правові засади діяльності польських урядів щодо українського питання у Польщі (1919–1926 рр.) / О.В. Турчак // *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична.* – 2014. – Вип. 2. – С. 32–39.
19. Турчак О.В. Нормативно-правові аспекти суспільно-політичного становища українців у Польщі в 1920-х роках / О.В. Турчак // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* – 2014. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 66–71.
20. Турчак О.В. Законодавчий Сейм та Мала Конституція 1919 р. як перший етап побудови незалежної польської держави / О.В. Турчак // *Право і суспільство: наук. журн.* – Дніпропетровськ, 2014. – Ч. 3. – С. 33–38.
21. Турчак О.В. Вибори 1922 р. до польського Сейму і Сенату: історико-правові аспекти / О.В. Турчак // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* – 2014. – Вип. 29. – Т. 1. – С. 49–52.
22. Турчак О.В. Ставлення українських політичних партій до польської держави: перша половина 1920-х рр. / О.В. Турчак // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. праць.* – 2014. – Вип. 10-1. – Т. 1. – С. 28–31.

23. Турчак О.В. Українські політичні партії в Польщі в першій половині 1930-х рр.: правове становище та діяльність / О.В. Турчак // Юридичний вісник. – Одеса, 2014. – Вип. 4. – С. 264–268.

Додаткові публікації:

24. Турчак О.В. Урядові кризи в Польщі 20-х рр. ХХ століття / О.В. Турчак // Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави : матеріали наук.-звітн. конф. ф-ту кримінальної міліції. – Львів, 2007. – С. 151–158.

25. Турчак О.В. Історико-правові засади формування польського парламентаризму в 20-х рр. ХХ ст. / О.В. Турчак // Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави : матеріали наук.-звітн. конф. ф-ту кримінальної міліції. – Львів, 2008. – С. 328–332.

26. Турчак О.В. Березнева Конституція 1921 р. в Польщі: спроба формування парламентаризму / О.В. Турчак // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. – Острог, 2008. – С. 63–66.

27. Турчак О.В. «Українське питання» у міжвоєнній Польщі 20-х рр. ХХ ст. в контексті врегулювання національних відносин / О.В. Турчак // Малиновські читання : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. – Острог, 2013. – С. 84–86.

28. Турчак О.В. Щодо окремих аспектів українського питання у ІІ Речі Посполитій у 20-ті роки ХХ ст. / О.В. Турчак // Роль права та закону в громадянському суспільстві : міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 14–15 лют. 2014) : у 2 ч. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2014. – Ч. І. – С. 25–28.

29. Турчак О.В. Українські політичні партії в Польщі в першій половині 1930-х рр. / О.В. Турчак // Верховенство права та правова держава. Міжнародна науково-практична конференція, (Ужгород, 16–17 трав. 2014). – Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2014. – С. 25–28.

30. Турчак О.В. «Нормалізація польсько-українських відносин» 1935 року: історико-правові аспекти угоди / О.В. Турчак // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : міжнар. наук.-практ. конф., (Запоріжжя, 3–4 жовт. 2014). – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 36–39.

31. Турчак О.В. Національна політика ІІ Речі Посполитої в діяльності українських політичних партій (перша половина 1920-х рр.) / О.В. Турчак // Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні : Всеукр. наук.-практ. конф., (Одеса, 24 жовт. 2014). – Одеса : МГУ Ін-т нац. та між нар. права. 2014. – С. 50–54.

АНОТАЦІЯ

Турчак О.В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2015.

У дисертації на основі сучасних методологічних підходів історико-правової науки, вивчення наукової літератури, нормативно-правових документів, архівних матеріалів здійснено системний аналіз правового регулювання етнопонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі в 1918–1939 рр. Досліджено організацію системи органів державної влади Польщі і вироблення нею загальнодержавної програми щодо національних меншин і українців зокрема.

У національній політиці Польської держави щодо українців встановлено та досліджено наступні етапи: 1) від утворення держави в 1918 р. до встановлення «санаційного» режиму у 1926 р. (здійснювалася політика «національної асиміляції» українців); 2) від 1926 р. до 1935 р.: правління Ю. Пілсудського та його соратників; реалізація «Волинської програми» Г. Юзевського (період «державної асиміляції» українців); 3) 1935–1939 рр.: насадження «польськості»; переміщення українського населення в середину країни, регулювання громадянської активності та ін.

Ключові слова: Польща, Друга Річ Посполита, національна політика, «національна асиміляція», «державна асиміляція», «інкорпоративна політика», насадження «польськості».

АННОТАЦІЯ

Турчак А.В. Правовое регулирование этнонационального положения и общественной деятельности украинцев в Польше (1918–1939 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Открытый международный университет развития человека «Украина», Киев, 2015.

В диссертации на основе современных методологических подходов историко-правовой науки, изучения научной литературы, нормативно-правовых документов, архивных материалов осуществлен системный анализ правового регулирования этнонационального положения и общественной деятельности украинцев в Польше в 1918–1939 гг. Исследовано организацию системы органов государственной власти Польши и выработку ею общегосударственной программы в отношении национальных меньшинств и украинцев, в частности.

Установлено, что в основе государственного строя Польской Республики были заложены принципы широкого территориального самоуправления; существовало трехстепенное разделение территории государства на воеводства, уезды и гмины. Конституция 1921 г. установила следующие виды самоуправления: территориальное или общее, национальное, хозяйственное (экономическое) и религиозное. Однако, на практике основоположные конституционные положения в отношении украинцев Польши не выполнялись. Нерешенность украинского

вопроса в Польше обуславливалась общим характером отношения к украинской проблеме не только правительственных кругов, но и польской общественности в целом. Позиция украинских сил в Восточной Галичине и на Волыни сводились к признанию временного характера польской оккупации, часть украинского политикому выдвигала идею «национально-территориальной автономии» украинцев в Польше.

В работе осуществлен комплексный анализ конституционного законодательства Польской Республики в отношении национальной политики (Малой конституции 1919 г., Мартовской конституции 1921 г., Конституционной «новели» 1926 г., Апрельской конституции 1935 г.). Раскрыто содержание деятельности польских правительств в отношении к украинскому вопросу в государстве в отдельные периоды: в период становления польской государственности; во время «санации»; в передвоенный период. Исследовано особенности деятельности украинских депутатов в законодательных органах Польского государства – Сейме и Сенате и обобщены программные требования украинского национального представительства. Исследовано специфику деятельности украинцев в общественно-политической жизни польского государства путем определения отношения украинских политических сил, всего населения к польской государственной власти, ее институциям; установлено специфику деятельности украинских политических партий в Польше, участие украинцев в общественной и национально-культурной жизни государства, кооперативном движении; отношение УГКЦ к национальному вопросу.

В национальной политике Польского государства в отношении украинцев установлено и исследовано следующие этапы: 1) от создания государства в 1918 г. до установления «санационного» режима в 1926 г. (осуществлялась политика «национальной ассимиляции» украинцев); 2) от 1926 г. до 1935 г.: правление Ю. Пилсудского и его соратников; реализация «Волынской программы» Г. Юзевского (период «государственной ассимиляции» украинцев); 3) 1935–1939 гг.: насаждение «польскости», перемещение украинского населения в середину страны, регулирование его общественной активности и др.

Ключевые слова: Польша, Вторая Речь Посполитая, национальная политика, «национальная ассимиляция», «государственная ассимиляция», «инкорпоративная политика», насаждение «польскости».

SUMMARY

Turchak A.V. Legal regulation of ethnic and social status and public activity of the Ukrainians in Poland in 1918-1939. – Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Laws in speciality 12.00.01 – theory and history of law and state, history of political and legal sciences. – Open International University of Human Development of «Ukraine», Kyiv, 2015.

The dissertation deals with the comprehensive scientific research of legal regulation of ethnic and social status and public activity of the Ukrainians in Poland in 1918–1939

made on the grounds of the modern methodological approaches of historical and legal science, studying of scientific literature, legal documents and archival materials. It is investigated the organization of public authorities in Poland and making universally state program on national minorities and the Ukrainians in particular. It was established that in the basis of the political system of the Polish Republic laid the principles of broad territorial self-government; there was a three-way division of the state territory into provinces, districts and communes. The Constitution of 1921 established the following types of self-government: territorial or general, national, economic and religious. However, in practice the basic constitutional provisions concerning the Ukrainians in Poland were not performed. The Ukrainian unresolved issues in Poland were conditioned by general nature of attitude to the Ukrainian problem not only of governmental factors, but also the Polish publicity as a whole. The position of Ukrainian forces in Eastern Galicia and Volyn' came to the recognition of the temporary nature of the Polish occupation, a part of the Ukrainian politicians put forward the idea of «national and territorial autonomy» of the Ukrainians in Poland. The national policy of the Polish state on the Ukrainians established and investigated the following stages: 1) from the formation of the state in 1918 to establishing «curative» treatment in 1926 (was carried the Ukrainian national assimilation policy); 2) from 1926 to 1935: government of J. Pilsudski and his associates, the implementation of G. Yuzevskyi «Volyn' program» (period of state assimilation of the Ukrainians); 3) 1935–1939: implanting «the Polishness», the Ukrainian population movements within the country, regulation of public activity and others.

Keywords: Poland, II Rich Pospolyta, national policy, national assimilation, state assimilation, «incorporative policy», implanting «the Polishness».